

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΣΤΑ ΔΑΣΗ

Τεύχος: [2015 Τεύχος 2](#)
του Αντώνη Παλλάτου

Τα τελευταία χρόνια μια σειρά προβλήματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και τις χρήσεις γης βρίσκονται στην επικαιρότητα. Οι πρόσφατες πλημμύρες, οι ελλείψεις στην αντισεισμική και αντιπλημμυρική προστασία των πόλεων, οι δασικές πυρκαγιές, η αύξηση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης είναι ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα. Η όξυνση των συγκεκριμένων προβλημάτων δεν αποτελεί ούτε τυχαίο ούτε φυσικό φαινόμενο. Σχετίζεται με την πολιτική των αστικών κυβερνήσεων να οργανώσουν το χώρο πιο αποτελεσματικά ώστε να θωρακιστεί η ανταγωνιστικότητα των μονοπωλιακών ομίλων. Αυτή η κατεύθυνση αποτυπώθηκε για παράδειγμα στις αποφάσεις της προηγούμενης συγκυβέρνησης για το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας και τον πρόσφατο νόμο για τα Δάση.

Όλα αυτά τα προβλήματα αναδεικνύουν σε τελευταία ανάλυση τις συνέπειες του καπιταλιστικού δρόμου ανάπτυξης που θυσιάζει τις διευρυνόμενες λαϊκές ανάγκες με κριτήριο το κέρδος των μονοπωλιακών ομίλων.

Οι χρήσεις γης συνδέονται με την προστασία του περιβάλλοντος (δασών, ρεμάτων, ζωνών χρήσης κλπ.) και την ασφάλεια των κατοίκων (π.χ. πυρκαγιές, πλημμύρες, σεισμοί, βιομηχανικά ατυχήματα μεγάλης έκτασης).

Στον καπιταλισμό η γη ιδιοκτησιακά χωρίζεται σε κρατική και ιδιωτική. Επίσης, ανάλογα με το χαρακτήρα και τη χρήση της, χαρακτηρίζεται ως δάσος, δασική, αγροτική, άγρονη, ακίνητο-οικόπεδο, κοινόχρηστος χώρος εντός σχεδίου, βιομηχανική, βιοτεχνική περιοχή κλπ.

Οι εκκρεμότητες του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στη γη δημιουργούν πλήθος διεκδικήσεων, με συνέπεια διαχρονικά να οξύνονται σοβαρά προβλήματα στη χρήση γης και ιδιαίτερα στην προστασία και διαχείριση των δασών και δασικών εκτάσεων.

Το ιδιοκτησιακό πρόβλημα των δασικών οικοσυστημάτων, των χερσαίων δηλαδή φυσικών οικοσυστημάτων, αφορά ουσιαστικά το σύνολο των αμφισβητήσεων της ιδιοκτησίας τους μεταξύ του κράτους και ιδιωτών, συμπεριλαμβανομένης και της εκκλησίας. Ως τέτοιο επηρεάζεται από το πώς ιστορικά το αστικό Ελληνικό κράτος αναγνώριζε την ιδιοκτησιακή κατάσταση στα μέρη που αποσπούσε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Διαχρονικά και ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες, ως προς τα δασικά εδάφη κυρίαρχο ζήτημα είναι η αλλαγή της χρήσης ή της ιδιοκτησίας τους μέσω της αλλαγής του χαρακτήρα τους. Στόχος όλων των αστικών κυβερνήσεων είναι η αξιοποίησή τους με βάση το κέρδος, τα συμφέροντα των μονοπωλιακών επιχειρηματικών ομίλων και όχι η ικανοποίηση των λαϊκών αναγκών. Η εξέλιξη του ιδιοκτησιακού δεν είναι χωρίς αντιθέσεις μεταξύ τμημάτων του κεφαλαίου (τουριστικού, κατασκευαστικού, μεταποιητικού, εφοπλιστικού, ενεργειακών ομίλων κλπ.).

Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Στρατηγική 2020, πράσινη πολιτική, πολιτική για την βιοποικιλότητα και την κλιματική αλλαγή, η νέα στρατηγική για τα δάση της ΕΕ) συνδέεται και με τις τελευταίες εξελίξεις στον τομέα και τον τελευταίο νόμο που ψηφίστηκε από τη συγκυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ μόλις τον Αύγουστο του 2014.

Η υπάρχουσα βιβλιογραφία και διάφορες πηγές εμφανίζουν αντιφάσεις στην προσπάθεια αρκετών να εξασφαλίσουν πολιτική και επιστημονική κάλυψη στη διαχρονικά ασκούμενη αστική πολιτική.

Τα δασικά οικοσυστήματα αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του φυσικού περιβάλλοντος. Θα μπορούσαν να λειτουργήσουν

προς όφελος των λαϊκών συμφερόντων με μια δασική πολιτική που θα εξασφάλιζε την ολοκληρωμένη προστασία, την οικολογική τους ανόρθωση και τη διαχείρισή τους ως βασικού τομέα της πρωτογενούς παραγωγής, την αειφορία των δασικών καρπώσεων, η οποία είναι σε αντίθετη κατεύθυνση με την «προσαρμογή των δασών στην οικονομία της αγοράς» και την ιδιωτικοποίησή τους.

Η κοινωνική αξιοποίησή τους στο πλαίσιο ενός ριζικά διαφορετικού δρόμου ανάπτυξης προϋποθέτει την κοινωνική ιδιοκτησία στη γη, στα δασικά οικοσυστήματα, τον επιστημονικό κεντρικό σχεδιασμό της οικονομίας, εργατικό έλεγχο και διαφορετική οργάνωση παραγωγής, που θα ικανοποιεί τις διευρυνόμενες λαϊκές ανάγκες, με βάση ένα σύνολο κριτηρίων οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών, με κατάργηση της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας. Απαιτεί τελικά ανατροπή του χαρακτήρα της εξουσίας, κατάκτηση της εργατικής εξουσίας, όπου τα δασικά οικοσυστήματα και η γη θα γίνουν κοινωνική λαϊκή περιουσία, θα κοινωνικοποιηθούν τα μονοπώλια. Άλλωστε ένα από τα πρώτα διατάγματα της Οκτωβριανής Σοσιαλιστικής Επανάστασης ήταν το διάταγμα για τη γη, με το οποίο: *«Η ιδιοκτησία γης των τσιφλικάδων καταργείται, αμέσως, χωρίς καμιά αποζημίωση. Τα κτήματα των τσιφλικάδων, όπως και όλη η γη που ανήκει στην αυτοκρατορική οικογένεια, στα μοναστήρια, στις εκκλησίες, μαζί με όλα τα σύνεργα και ζώα εργασίας, όλα τα κτίρια των αγροκτημάτων και όλα τα εξαρτήματά τους μπαίνουν στη διάθεση των επαρχιακών επιτροπών γης και των νομαρχιακών Σοβιέτ των αγροτών βουλευτών, ως τη σύγκληση της Συντακτικής Συνέλευσης»*¹.

Η εξέλιξη της ιδιοκτησίας στη γη ακολουθεί και εντάσσεται αντικειμενικά στην κοινωνικοοικονομική εξέλιξη. Διαμορφώνεται και καθορίζεται από τις σχέσεις παραγωγής, από τις οποίες απορρέει και η αξιοποίηση της γης, των δασικών οικοσυστημάτων, ειδικότερα από την εκάστοτε άρχουσα τάξη.

Η ιδιοκτησία της γης, η γαιοκτησία, αποτελεί ιστορική κληρονομιά του φεουδαρχικού συστήματος στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Όμως ο καπιταλισμός χωρίζει τη γη από τη γαιοκτησία και από το γαιοκτήμονα, για τον οποίο η γη δεν αντιπροσωπεύει τίποτα άλλο εκτός από μια καθορισμένη πρόσοδο (γαιοπρόσοδο), ένα καθορισμένο ποσό σε χρήμα, ως αποτέλεσμα της ιδιοκτησίας του στη γη και της χρήσης γης, την οποία παραχωρεί έναντι αυτού του τιμήματος στον καπιταλιστή και του εκχωρεί τη δυνατότητα χρήσης της για την εγκατάσταση και λειτουργία της βιομηχανικής, της εμπορικής ή όποιας άλλης δραστηριότητας προτίθεται να ασκήσει.

Ο Μαρξ αναφέρει: *«Ο ίδιος ο τίτλος ιδιοκτησίας όμως δε δημιουργείται με την πούληση, αλλά απλώς μεταφέρεται. Ο τίτλος πρέπει να υπάρχει προτού μπορέσει να πουληθεί, και όπως δεν μπορεί τον τίτλο αυτό να τον δημιουργήσει μια πούληση, άλλο τόσο δεν μπορεί να τον δημιουργήσει μια σειρά από τέτοιες πουλήσεις, η διαρκής επανάληψή τους. Αυτό που γενικά τον δημιούργησε ήταν οι σχέσεις παραγωγής. Όταν οι σχέσεις παραγωγής φτάσουν σε ένα ορισμένο σημείο, στο οποίο οφείλουν, όπως το φίδι, να αλλάξουν το περικάλυμμά τους, φεύγει από τη μέση η υλική, οικονομικά και ιστορικά δικαιολογημένη πηγή του τίτλου, που προκύπτει από το προτσές της κοινωνικής γενεσιουργίας, καθώς και όλες οι συναλλαγές που βασίζονται σ' αυτόν τον τίτλο. Από τη σκοπιά ενός νεότερου οικονομικού κοινωνικού σχηματισμού η ατομική ιδιοκτησία ξεχωριστών ατόμων στη γήινη σφαίρα θα εμφανίζεται τόσο πέρα για πέρα ανούσια, όσο και η ατομική ιδιοκτησία ενός ανθρώπου πάνω σε έναν άλλο άνθρωπο. Ακόμα και μια ολόκληρη κοινωνία, ένα έθνος, μάλιστα όλες οι σύγχρονες κοινωνίες μαζί παρμένες, δεν είναι ιδιοκτήτες της γης. Είναι απλώς κάτοχοί της, οι επικαρπωτές της και οφείλουν σαν *boni patres familias* –καλοί οικογενειάρχες– να την κληροδοτήσουν βελτιωμένη στις επόμενες γενεές»*².

Η συνολική αποτύπωση αυτής της εξέλιξης δεν μπορεί να γίνει στο πλαίσιο ενός άρθρου. Υπάρχουν ειδικά ζητήματα, όπως η εκκλησιαστική περιουσία, για τα οποία απαιτείται ειδική μελέτη. Γίνεται προσπάθεια να

αποτυπωθούν πλευρές της ιστορικής πορείας της ιδιοκτησίας στα δασικά οικοσυστήματα της Ελλάδας μετά την επανάσταση του 1821 και μαζί με τις ιδιοκτησιακές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί κατά την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι οποίες επηρέασαν και το καθεστώς ιδιοκτησίας του νεοσύστατου Ελλαδικού κράτους σε συνδυασμό με τη στάση των κυβερνήσεων από τα πρώτα χρόνια της επανάστασης του 1821 μέχρι σήμερα.

Αν και η πολιτική γης όλων των μέχρι σήμερα κυβερνήσεων της Ελλάδας μετά την επανάσταση του 1821 είχε ως βάση της την καπιταλιστική ανάπτυξη, το δίκαιο σχετικά με τη δασική ιδιοκτησία έχει βαθιά ακόμη τις ρίζες του στο Οθωμανικό Δίκαιο και σε αυτό ανατρέχουν τόσο όσοι επιδιώκουν να υπερασπίσουν την κρατική ιδιοκτησία ως τέτοια, όσο και όσοι επιδιώκουν να την ιδιοποιηθούν προς όφελός τους.

Είναι προφανές ότι ανοίγεται ένα μεγάλο ζήτημα που αφορά τελικά την ιδιοκτησία της γης και τη χρήση της, του οποίου η επίλυση προς όφελος της εργατικής τάξης, των λαϊκών στρωμάτων δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί συνολικά αν δεν ξεπερασθεί το ζήτημα της ατομικής ιδιοκτησίας στη γη με την κοινωνικοποίησή της.

Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΔΑΣΩΝ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ (ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑ)

Την εποχή του Βυζαντίου τα δάση του σημερινού ελλαδικού χώρου αποτελούνταν από αιωνόβια και μη, αυτοφυή άγρια δένδρα. Την παλαιότερη μορφή εκδήλωσης δικαιώματος επί δασών αποτελούσε η χρήση τους και η κάρπωση για την ικανοποίηση ατομικών ή διατομικών/κοινοτικών αναγκών.

Στην περίοδο των ρωμαϊκών χρόνων παραμένει το δικαίωμα χρήσης τους, ενώ στο πλαίσιο του Βυζαντινορωμαϊκού Δικαίου γίνονται οι πρώτες αναφορές για την ύπαρξη δουλειών³ στα δάση, όπως ότι επιτρεπόταν η υλοτομία ως δουλεία και ο δικαιούχος της μπορούσε να πουλάει την ξυλεία του.

Το Βυζαντινορωμαϊκό Δίκαιο προέβλεπε τη συνετή διαχείριση και προστασία των δασών, τα οποία κατά πλήρη κυριότητα ανήκαν στο βυζαντινό κράτος. Η κυριότητα αυτή παρέμενε πάντοτε απαράγραπτη. Από τα δάση εξυπηρετούνταν κατά κύριο λόγο οι πολεμικές και άλλες αναπτυξιακές κρατικές ανάγκες και δραστηριότητες. Με χρυσόβουλα διατάγματα και άλλων ειδών τίτλους, ο αυτοκράτορας παραχωρούσε την κυριότητα ορισμένων περιοχών. Αν μέσα στα φυσικά όρια που περιγράφονταν στα παραχωρητήρια αυτά περιλαμβάνονταν και δάση και άλλες δασικές εκτάσεις, καλυμμένες με άγριους θάμνους και αγριόχορτα, αυτές συνόρευαν με πόλεις, χωριά και μοναστήρια. Οι στρατηγοί, οι άρχοντες, τα μοναστήρια, οι εκκλησίες και οι ελεύθεροι αγρότες είχαν την πλήρη κυριότητα στις καλλιεργήσιμες λειβαδικές γαίες και γαίες στις οποίες υπήρχαν ή κατασκεύαζαν σπίτια και άλλα οικήματα.⁴

Η καθεμία από τις ιδιοκτησίες αυτές είχε ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά, δηλαδή θέση, σχήμα, όρια, εμβαδόν, μορφολογία. Επίσης είχε ιδιαίτερη νομική κατάσταση, δηλαδή συγκεκριμένο ονοματεπώνυμο ιδιοκτήτη, εμπράγματα υποχρεώσεις. Αυτή η φυσική και νομική κατάσταση διατηρήθηκε μέχρι το 1204.

Σημειώνεται ότι από το 771 και από το 814, με νέους γραπτούς νόμους του Καρλομάγνου και των μετέπειτα φεουδαρχών, ισχυροποιήθηκε στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη το φεουδαρχικό σύστημα.

Από το 1099 (τέλος Α΄ Σταυροφορίας) και μετά, επιβάλλονταν κι εφαρμόζονταν οι συνθηκολογήσεις-συνθήκες στις χώρες και στους νικημένους λαούς της Βαλκανικής και των ανατολικών παραλίων της Μεσογείου.

Το 1204 οι Ευρωπαίοι σταυροφόροι φεουδάρχες κυρίευσαν την Κωνσταντινούπολη και κατέλυσαν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, υπογράφηκε η Συνθήκη μεταξύ του ηττημένου Βυζαντινού Αυτοκράτορα Αλέξιου Ε΄ Δούκα Μουρτζουφλού και των νικητών Ευρωπαίων φεουδαρχών.

Άλλαξε η εδαφική τους οριοθέτηση, αφού καταργήθηκαν όρια, σχήματα, εμβαδά των ιδιοκτησιών των Βυζαντινών γαιοκτημόνων. Άλλες ιδιοκτησίες ενώθηκαν, άλλες κατατμήθηκαν και αποτέλεσαν νέα ακίνητα, με άλλα όρια, άλλα σχήματα, άλλα εμβαδά, *τα φέουδα*. Άλλαξε η νομική κατάσταση, αφού η κυριότητα των Βυζαντινών ιδιοκτητών πέρασε στα ονόματα των φεουδαρχών των διάφορων περιοχών. Οι Βυζαντινοί ιδιοκτήτες εξαφανίστηκαν για να γλιτώσουν τη ζωή τους, ενώ όσοι από αυτούς έγιναν υποτελείς έχασαν ουσιαστικά τη νομική δυνατότητα να αναζητήσουν τις περιουσίες τους.⁵

Το φέουδο ως χώρος ήταν μια ενιαία εδαφική περιοχή που περικλειόταν από φυσικά όρια (βουνοκορυφές, λίμνες, παραλίες, ποτάμια κλπ.). Τα μεγάλα φέουδα (την κυριότητα είχαν οι ανώτεροι άρχοντες, δούκες κόμητες, βαρόνοι, μαρκήσιοι κλπ.) περιλάμβαναν πολλά μικρότερα φέουδα, τα οποία ανήκαν στην πλήρη κυριότητα των ιεραρχικά κατώτερων αρχόντων, ιπποτών, κληρικών. Η εδαφική περιοχή των φέουδων περιλάμβανε και δάση στην απόλυτη κυριότητα των φεουδαρχών.

Από τα δάση επιτρεπόταν να κόβουν δένδρα, αφού προηγούμενα σηματοδούνταν, κατάλληλα, για στρατιωτικές και λοιπές ανάγκες του κυρίαρχου φεουδάρχη. Για τις οικιακές ανάγκες των υποτελών χωρικών επιτρεπόταν να κόβουν μόνο τα δένδρα που είχαν ξεραθεί πριν ένα χρόνο.

Οι ορθόδοξοι επίσκοποι αντικαταστάθηκαν από Λατίνους και ο κατώτερος κλήρος διατηρούνταν μόνο αν μνημόνευε τον καθολικό Πάπα, ενώ οι περιουσίες των εκκλησιών και μοναστηριών πέρασαν στους φεουδάρχες Λατίνους επισκόπους - πνευματικούς διοικητές κομητειών, με λαϊκούς διοικητές τους κόμητες. Καταργήθηκε το βυζαντινό ρωμαϊκό Δίκαιο κι επιβλήθηκε η φεουδαρχική νομοθεσία.⁶

Στις Συνθηκολογήσεις, Συνθήκες, δε γίνεται λόγος περί δασών, επειδή η κυριότητα των δασών ανήκε στον κάθε φεουδάρχη και δεν άγγιζε τους χωρικούς. Η κατάσταση αυτή διήρκεσε από το 1204 μέχρι το 1453 που οι Οθωμανοί κατέλαβαν το Βυζάντιο, διέλυσαν όλα τα φέουδα, υπέταξαν όλους τους κατοίκους και τους χωρικούς, κατήργησαν την ισχύουσα νομοθεσία κι επέβαλαν το Ιερό Μουσουλμανικό - Ισλαμικό Δίκαιο. Η πλήρης κυριότητα όλων των πάσης φύσεως και κατηγορίας γαιών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία πέρασε κάτω από την απόλυτη κυριότητα του εκάστοτε σουλτάνου.⁷

ΤΑ ΔΑΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Κατά το παλαιότερο Ισλαμικό Δίκαιο, οι γαίες των κατακτούμενων χωρών χαρακτηρίζονταν ως λάφυρα, η δε διανομή τους γινόταν ως εξής: Το 1/5 παρέμενε στο δημόσιο θησαυροφυλάκιο, ενώ το υπόλοιπο μοιραζόταν μεταξύ των πολεμιστών που έπαιρναν μέρος στον πόλεμο. Αυτό όμως δεν ήταν απόλυτο, γιατί η γη ορισμένων κρατών που καταλαμβάνονταν δε μοιραζόταν, αλλά το κρατικό ταμείο κρατούσε την ψιλή κυριότητα και παραχωρούσε τη νομή. Έτσι, κατά το παλαιό οθωμανικό γαιοκτητικό σύστημα δημιουργήθηκαν δύο είδη γαιών: Οι ιδιόκτητες γαίες και οι μη ιδιόκτητες γαίες.⁸

Η επέκταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι ανάγκες που διαμορφώθηκαν κατά την πρώιμη οθωμανική

φεουδαρχία καθιέρωσαν το τιμαριωτικό γαιοκτητικό σύστημα (βλ. παράρτημα) το οποίο είχε ως κυρίαρχο στοιχείο το ότι ο σουλτάνος, ως εκπρόσωπος του κράτους, έχει την ψιλή κυριότητα της γης, της οποίας τη νομή εκχωρούσε στους αξιωματούχους του. Οι παραχωρημένες αυτές εκτάσεις γης (των οποίων οι δικαιούχοι έχουν τη νομή και τη χρήση-καλλιέργεια, αλλά όχι και την πραγματική ιδιοκτησία - κυριότητα) ονομάζονται *τιμάρια*.⁹ Τηρουμένων των αναλογιών, το γαιοκτητικό σύστημα των Οθωμανών θυμίζει πολύ περισσότερο το αντίστοιχο των χρόνων της βυζαντινής ακμής και λιγότερο εκείνο της όψιμης φάσης της Αυτοκρατορίας, την πιο ολοκληρωμένη δηλαδή μορφή του φεουδαρχικού συστήματος στον ανατολικό χώρο.

Στο πλαίσιο αυτού του συστήματος οι κάτοικοι μπορούσαν να αξιοποιήσουν τα δάση της περιφέρειάς τους για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Η κύρια μορφή χρήσης δάσους είναι η δουλεία.

Μετά το τέλος των οθωμανικών κατακτήσεων, στα τέλη του 16ου και τις αρχές 17ου αιώνα, στην οικονομική και κοινωνική ζωή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας συντελούνται βασικές αλλαγές, με κυριότερη την *εδραίωση του συστήματος των τσιφλικιών*, που αποτελεί στην πραγματικότητα την εδραίωση του φεουδαρχικού συστήματος.

Κατά τη διάρκεια των κατακτήσεων, όσο η οθωμανική «γη» μεγάλωνε, ο σουλτάνος είχε τη δυνατότητα να παραχωρεί στους αξιωματούχους του εκτάσεις για νομή και καλλιέργεια.¹⁰

Όταν οι κατακτήσεις σταμάτησαν, σταμάτησε και αυτή η διαδικασία παραχώρησης γης. Το τιμαριωτικό σύστημα αντικαταστάθηκε, τα τιμάρια δέχονται πλέον μια ουσιαστική μεταβολή στην ιδιοκτησία τους. Από κρατικές παραχωρημένες γαίες, τα τιμάρια μετατρέπονται σε ιδιωτικές κληρονομητέες εκτάσεις, οι καλλιεργητές των οποίων βαρύνονται με συγκεκριμένες αποδόσεις απέναντι στο φεουδάρχη, ενώ η ψιλή κυριότητα παρέμενε στο σουλτάνο. Αυτό είναι το σύστημα των τσιφλικιών, με τις πολλές επιπτώσεις στην οικονομική και πολιτική ζωή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με τα τσιφλίκια συνδέεται το δικαίωμα χρήσης των δασών.

Ο σουλτάνος με φερμάνια παραχωρούσε ισόβια νομή καλλιεργούμενων, καλλιεργήσιμων και βοσκήσιμων γαιών στους πασάδες των περιοχών, παρακρατώντας πάντοτε την ψιλή (γυμνή) κυριότητα αυτών των γαιών στο όνομα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.¹¹ Έτσι σχηματίστηκαν με νέα φυσική και νομική κατάσταση τα πασαλίκια, τα βιλαέτια, τα τσιφλίκια, από διαδοχικές μεταβιβάσεις δικαιώματος ισόβιας νομής με αντίτιμο (βλ. παράρτημα).¹² Σημειώνουμε όμως ότι, παρά τα όσα αναφέρουν ορισμένοι ερευνητές, δεν προκύπτει από κανένα επίσημο ντοκουμέντο της εποχής ότι έπαψε να ισχύει η ψιλή κυριότητα του σουλτάνου, ενώ η κύρια μεταβολή αφορά το ότι το δικαίωμα νομής και κατοχής, δηλαδή η χρήση των γαιών, κληρονομείται.

ΤΑ ΔΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821

Το 18ο αιώνα συντελείται η διαμόρφωση της αστικής τάξης από ελληνόφωνους πληθυσμούς όχι μόνο του μετέπειτα ελλαδικού χώρου, αλλά και των βασικών αστικών κέντρων της Μικρασίας, του Εύξεινου Πόντου, κυρίως μέσα από την ένταση και την επέκταση των εμπορικών και ναυτιλιακών δραστηριοτήτων, αλλά και την ανάπτυξη της βιοτεχνίας σε ορισμένα αστικά κέντρα. Σε αυτές τις συνθήκες, η εικόνα του ελλαδικού χώρου υπό οθωμανική κατοχή πριν την επανάσταση είναι εικόνα ενός χώρου που συμμετέχει στις διαδικασίες της μετάβασης στον καπιταλισμό. Υπάρχουν στοιχεία αστικής ανάπτυξης και μια αστική τάξη που μπαίνει με αξιώσεις στη διεθνή αγορά και ανταγωνίζεται τις αστικές τάξεις της Γαλλίας και της Μ. Βρετανίας. Από αυτήν την αστική τάξη «λείπει» το εθνικό κράτος και η ενιαία εσωτερική αγορά, βασικά στοιχεία για την εκπλήρωση του ιστορικού της ρόλου.

Η αστική τάξη των Ελλήνων λειτουργεί και στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και ευρύτερα (Οδησός, Βιέννη, Βενετία, Παρίσι, Μόσχα κλπ.). Αναπτύσσει την εθνική της συνείδηση, ως αποτέλεσμα των οικονομικών της δραστηριοτήτων και τείνει όλο και περισσότερο να αποκοπεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αφού το ευρύτερα οικονομικό και θεσμικό της πλαίσιο γίνεται ασφυκτικό.

Οι διαδικασίες οι οποίες οδήγησαν στην έκρηξη της επανάστασης του 1821 είναι, στην ουσία τους, διαδικασίες μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Ο 19ος αιώνας είναι εποχή των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων και της διαμόρφωσης εθνών-κρατών, με ηγέτιδα δύναμη την αστική τάξη.

Οι τρεις τότε μεγάλες δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία ρύθμισαν με Πρωτόκολλα και Συμβάσεις στο διάστημα από το 1826 μέχρι το 1832 τα δικαιώματα των εμπόλεμων. Τα μεν δικαιώματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας πέρασαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους, τα δε δικαιώματα των Οθωμανών φυσικών προσώπων πουλήθηκαν το διάστημα 1830-1836 σε Έλληνες αγοραστές.

Το ελληνικό κράτος αποτελεί διάδοχη οντότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κι έτσι, ό,τι ανήκε στο σουλτάνο, αυτομάτως θεωρήθηκε ιδιοκτησία του ελληνικού κράτους.

Στα πρώτα χρόνια του νεοσύστατου κράτους το ζήτημα της ιδιοκτησίας των δασών δεν απασχόλησε ιδιαίτερα την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, γιατί προείχε η ρύθμιση της ιδιοκτησίας των αγροτικών εκτάσεων και άλλου είδους ακινήτων ζωτικής σημασίας για την εξασφάλιση άμεσων οικονομικών πόρων και επισιτιστικών αγροτικών προϊόντων, αλλά και γιατί η ξύλευση στα δάση γενικότερα γινόταν παντού κατά τρόπο αυθαίρετο και ασυστηματοποίητο με απόλυτη ελευθερία. Το ίδιο και η βοσκή.

Το ζήτημα της ιδιοκτησίας των δασών υπόβοσκε στο πλαίσιο του γενικότερου ζητήματος των λεγομένων εθνικών κτημάτων ή του αγροτικού ζητήματος.

Ως «εθνικά κτήματα» χαρακτηρίζονταν όσα πριν την επανάσταση ανήκαν στο σουλτάνο, σε οθωμανικά θρησκευτικά ιδρύματα ή σε Οθωμανούς αξιωματούχους ή ιδιώτες που έφευγαν από τις περιοχές που επικρατούσε η επανάσταση. Υπήρχαν βέβαια κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Έλληνες κάτοχοι μικρών τμημάτων γης, οι δε κοτζαμπάσηδες και πρόκριτοι κατείχαν σημαντικές εκτάσεις, μεταξύ των οποίων και δάση. Οι ιδιοκτησίες αυτές διατηρήθηκαν και στο νέο ελληνικό κράτος, αλλά αντιπροσώπευαν μικρό ποσοστό στην επικράτεια. Οι Οθωμανοί κατά κανόνα κατείχαν τα καλύτερα εδάφη.¹³

Τα «εθνικά κτήματα» διακρίνονταν σε φθαρτά (σπίτια, μύλοι, εργαστήρια, μαγαζιά, χάνια, λουτρά, φούρνοι, ελαιοτριβεία κλπ.) και σε άφθαρτα (καλλιεργούμενες γενικά εκτάσεις, ελαιώνες, αμπελώνες, βοσκοτόπια, δάση). Η έκταση των εθνικών κτημάτων υπολογιζόταν σε 6-10 εκατομμύρια στρέμματα, εκ των οποίων μεγάλο ποσοστό ήταν δασικά οικοσυστήματα.¹⁴

Το πρόβλημα των «εθνικών κτημάτων», ο τρόπος διαχείρισής τους, η εκποίηση και η υποθήκευσή τους απασχόλησε όλες τις εθνικές συνελεύσεις κατά τη διάρκεια της επανάστασης και αποτέλεσε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ των διάφορων φατριών και έναν, ίσως, από τους βασικούς λόγους, αν όχι το βασικότερο, του εμφύλιου πολέμου που εκδηλώθηκε κατά τη διάρκεια της επανάστασης.

Από το Μάη του 1822 η στρατολόγηση των αγωνιστών γινόταν με την υπόσχεση ένα στρέμμα γης για κάθε μήνα υπηρεσίας στο στρατό. Αρχικά οι εφοπλιστές και οι οικονομικά ισχυρότεροι κοτζαμπάσηδες απαιτούσαν την άμεση εκποίηση των εθνικών κτημάτων με δημοπρασία. Μια τέτοια λύση όμως θα ευνοούσε μόνο τους οικονομικά

ισχυρούς, που είχαν τη δυνατότητα ν' αγοράσουν.

Η δημοτική μερίδα, στην οποία ανήκε ο Κολοκοτρώνης και άλλοι αγωνιστές, αλλά και κοτζαμπάσηδες, αντιπάχτηκε στη λύση της εκποίησης, επειδή τα περισσότερα εθνικά κτήματα βρίσκονταν στην Πελοπόννησο όπου τα εκμεταλλεύονταν. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης του Άστρους, αναφέρεται ότι «οι δε στρατιώτες, γράψαντες εις τεμάχιον χάρτου εκποίησης γης, την έβαλαν σκοπόν και την ετουφέκιζαν πολλή ώρα».

Είναι χαρακτηριστική και η φράση-απάντηση του Μακρυγιάννη όταν του πήγαν ένα χαρτί για να υπογράψει ότι ο Πλαπούτας θα έπαιρνε για τις υπηρεσίες του στον αγώνα μερικά κτήματα στην Αττική, όπου, αφού τον «στόλιζε», κατέληγε ότι «...εμείς θέλουμε να διώξουμε τον Τούρκο κι όχι να βάλουμε νέους Τούρκους στο κεφάλι μας».15

Αυτό ήταν το κλίμα που επικρατούσε στα πρώτα χρόνια της επανάστασης.

Τελικά έγινε η εκποίηση μόνο φθαρτών κτημάτων, αλλά σε περιορισμένη κλίμακα και μόνο για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών του αγώνα. Δεν έλειψαν όμως και οι αυθαίρετες εκποιήσεις εθνικών κτημάτων από ορισμένους προκρίτους, παρά τους νόμους και τα ψηφίσματα των εθνοσυνελεύσεων, καθώς και οι προσπάθειες ιδιοποίησης εθνικών κτημάτων. Ένα άλλο μέτρο που ίσχυσε στα πρώτα χρόνια της επανάστασης ήταν η μίσθωση εθνικών κτημάτων, αλλά και στην περίπτωση αυτή οι πρόκριτοι, οι καπεταναίοι και οι κοτζαμπάσηδες ήταν συνήθως οι ενοικιαστές. Κατά τη διεξαγωγή των σχετικών δημοπρασιών των μισθώσεων και των εκποιήσεων επικρατούσε ένταση, πολεμικό κλίμα και συμπλοκές.

Τα άφθαρτα εθνικά κτήματα, μεταξύ των οποίων και τα δάση, υποθηκεύτηκαν για τη σύναψη εξωτερικού δανείου. Γενικά όμως δεν εκποιήθηκαν, ούτε διανεμήθηκαν, αλλά παρέμειναν εθνικά, δηλαδή κρατικά. Σε πολλά ψηφίσματα και εθνοσυνελεύσεις, αλλά και σε μετέπειτα νομοθετήματα, απαγορεύτηκε ρητά η εκποίηση δασών.

Προς το τέλος της επανάστασης και ειδικότερα κατά την περίοδο 1826-1832, μια σειρά Πρωτοκόλλων, Συμβάσεων και Συνθηκών, μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων (Γαλλίας, Αγγλίας, Ρωσίας) και των εμπολέμων μερών (Ελλάδας - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας) οδηγούν σταδιακά στην πλήρη ανεξαρτησία της Ελλάδας με τα γνωστά σύνορα μέχρι τη γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού. Είναι τα γνωστά Πρωτόκολλα της Πετρούπολης, του Λονδίνου, (6.6.1827 και Πρωτόκολλα 22.3.1829, 3.2.1830 και 16.6.1830), της Κωνσταντινούπολης (9.7.1832 και πρωτόκολλο 30.8.1832) κλπ. Σε όλες αυτές τις Συνθήκες υπήρχε ο όρος που έδινε το δικαίωμα στους αποχωρούντες Οθωμανούς να μεταβιβάζουν τις ιδιοκτησίες τους.16

Μετά από την υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου του 1830 περί ανεξαρτησίας της Ελλάδας, προκειμένου ο Καποδίστριας να εξασφαλίσει την οριστική απελευθέρωση της Ανατολικής Στερεάς και της Εύβοιας, εφάρμοσε τον όρο αυτό στην περιοχή της Αττικής και της Εύβοιας, ώστε να αποχωρήσουν από την Ανατολική Στερεά και Εύβοια οι τελευταίες τουρκικές δυνάμεις που κατείχαν καίριες θέσεις. Δηλαδή τα φρούρια Ακρόπολης των Αθηνών, Ευρίπου, του Καράμπαμπα όπως ήταν γνωστό, της Καρύστου, του Ζητουνίου (Λαμία) και γενικά της περιοχής της Ανατολικής Στερεάς και Εύβοιας. Ο όρος αυτός, της μεταβίβασης των οθωμανικών κτημάτων, ήταν επαχθής κι εξευτελιστικός για την ελληνική πλευρά, αφού τόσο αίμα είχε χυθεί σε όλη την περίοδο του αγώνα και στην περιοχή βέβαια της Στερεάς Ελλάδας. Η λύση της αγοράς των οθωμανικών κτημάτων δεν ήταν επιθυμητή από την κυβέρνηση του Καποδίστρια, ήταν όμως αναγκαία και μεθοδεύτηκε ως εξής:17

1. Εξετάστηκε η δυνατότητα αγοράς των οθωμανικών κτημάτων από την κυβέρνηση. Για το λόγο αυτό ζήτησε από τον Τούρκο επιτετραμμένο για την εφαρμογή του όρου, στην περιοχή της Αττικής και Εύβοιας, Χατζηισμαήλ Μπέη, Τούρκου νομομαθή του Τάγματος των Νομικών, να παραδώσει κατάλογο των οθωμανικών ιδιοκτησιών με τα όρια,

την έκταση και την αξία των κτημάτων.

Ο Οθωμανός επιτετραμμένος στάθηκε ανένδοτος στη σύνταξή του, προβάλλοντας ότι μόλις είχε πείσει τους Οθωμανούς να υποβληθούν σε μεγάλη εξέταση από την επιτροπή και δεν μπορούσε να τους υποβάλει πάλι σε τόση δαπάνη και μόχθο που απαιτούσε η λεπτομερής καταγραφή των κτημάτων. Στην πραγματικότητα η οθωμανική πλευρά επιδίωκε την όσο το δυνατό χαλαρή διευκόλυνση των πωλήσεων, για να εισπραχτούν όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα, τα οποία προφανώς με την παλινόστηση των Οθωμανών υπηκόων θα έμπαιναν ως συνάλλαγμα στο οθωμανικό κράτος. Αυτό προκύπτει και από το γεγονός ότι ο Χατζησιμαήλ Μπέης, ενώ υποσχέθηκε σε όλους τους αγοραστές να τους αποζημιώσει αν αποδειχτεί κακή η αγορά τους, όταν αποκαλύφθηκαν άκυρες πωλήσεις δεν έκανε καμία ενέργεια για επιστροφή των χρημάτων στους αγοραστές.

Τα απαιτούμενα όμως ποσά ήταν τεράστια. Εξάλλου δυνατότητα εξωτερικού ή εσωτερικού δανεισμού δεν υπήρχε. Η περίπτωση ν' αγοραστούν τα κτήματα από αγρότες αποκλείστηκε, γιατί ο πληθυσμός της υπαίθρου ήταν εξαθλιωμένος.¹⁸

Τότε ο Καποδίστριας κάλεσε κεφαλαιούχους ομοεθνείς του εξωτερικού ν' αναλάβουν τις αγορές των οθωμανικών κτημάτων. Απέκλεισε όμως όλους τους μη έχοντες ελληνική ιθαγένεια. Κάποια εξαίρεση φαίνεται να ανέχτηκε για ορισμένους ξένους φιλέλληνες, όπως για τον Άγγλο ιστορικό της ελληνικής επανάστασης Τζορτζ Φίνλεϊ και τη Δούκισσα της Πλακεντίας, που αγόρασαν οθωμανικά κτήματα στην Αττική. Επίσης τον Έντουαρντ Νόελ Μπέκερ, που ήταν συγγενής της οικογένειας του Λόρδου Βύρωνα, και μερικούς άλλους που αγόρασαν οθωμανικά κτήματα στην Εύβοια.

2. Για τη διασφάλιση των συμφερόντων των αγοραστών, αλλά και του Δημοσίου, τη 10η Αυγούστου του 1830 ο Καποδίστριας *συγκρότησε την κατά την Αττική και Εύβοια εξεταστική των οθωμανικών κτημάτων επιτροπή* για τον έλεγχο των πωλήσεων, γιατί οι αποχωρούντες Οθωμανοί ήταν πιθανό να πουλούσαν κτήματα τα οποία επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν αποτελούσαν ιδιοκτησίες πλήρους κυριότητας, να παραποιούσαν τα σύνορα των ιδιοκτησιών ή ακόμα και να πουλούσαν ήδη πουλημένα κτήματα. Τέτοιες ελαττωματικές αγορές έγιναν πολλές από Έλληνες, με παραποιημένα σύνορα, αγορές ήδη πουλημένων οθωμανικών κτημάτων κλπ.

Έγιναν από αυτούς αθρόες αναγραφές ψευδών ιδιοκτησιακών καταστάσεων και με τη συνεργασία δημογερόντων εκδίδονταν ψευδή πιστοποιητικά, με βάση τα οποία ενεργούνταν η εγγραφή ακινήτων στο όνομα ιδιωτών και εκδίδονταν οι προβλεπόμενοι από το νόμο τίτλοι. Τα πρώτα χρόνια μετά την επανάσταση, παρατηρήθηκαν πωλήσεις κτημάτων με βάση ελληνικά ιδιοκτησιακά έγγραφα και χωρίς έλεγχο για την ύπαρξη ή όχι οθωμανικών τίτλων, καθώς και πωλήσεις βακουφίων κτημάτων ή κτημάτων που τελούσαν υπό μεσεγγύηση (πράγμα που υπαινίσσεται σαφώς η Επιτροπή Πώλησης Οθωμανικών Κτημάτων Αττικής και Εύβοιας στην από 27.12.1832 διακήρυξή της).

3. Σύστησε στους αγοραστές να μην καταβάλουν στους Οθωμανούς ολόκληρο το τίμημα της αγοράς πριν τους δοθεί τίτλος ιδιοκτησίας από τις οθωμανικές Αρχές, επεξεργασμένος από τη συσταθείσα για το σκοπό αυτό επιτροπή ελέγχου. Παρά τις συστάσεις της κυβέρνησης, πολλοί Έλληνες αγόρασαν κτήματα χωρίς να πάρουν ποτέ τίτλους ιδιοκτησίας.

4. Η κυβέρνηση διατήρησε το δικαίωμα της επικύρωσης των παραπάνω πωλήσεων και *δεν επικύρωνε αγορές που αφορούσαν πολλά εκτεταμένα δάση, λίμνες, έλη, λιμάνια, ιχθυοτροφεία, «αδέσποτα», δηλαδή κτήματα και βακούφια, αφού τέτοιου είδους κτήματα δεν αποτελούσαν ιδιοκτησίες πλήρεις ή, αν ανήκαν κατά κυριότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι αποχωρούντες Οθωμανοί δεν είχαν το δικαίωμα πώλησης*. Εν τούτοις τέτοιου είδους παράνομες

αγορές έγιναν πολλές και πολλές από αυτές στην πραγματικότητα αφορούσαν δάση.

Σε επιστολές της εποχής (π.χ. Δ. Περούκα προς Καποδίστρια, αρχές 1831), σε αναφορές και πρακτικά της παραπάνω επιτροπής, φαίνεται το κλίμα έντασης που επικρατούσε μεταξύ αγοραστών και κυβέρνησης, η σπουδή με την οποία αγοράστηκαν τα οθωμανικά κτήματα, η χρησιμοποίηση πληρωμένων μαρτύρων από τους αγοραστές, οι απευθείας συνεννοήσεις με την οθωμανική πλευρά και οι δωροδοκίες πολιτών. Επίσης φαίνεται η άρνηση ορισμένων αγοραστών να υποβάλουν στην επιτροπή των πωλήσεων τα πωλητήριά τους για έλεγχο. Ακόμη, από έγγραφα και διαταγές της κυβέρνησης προς την επιτροπή των εκποιήσεων των οθωμανικών κτημάτων, προκύπτουν οι σαφείς εντολές που έδινε η κυβέρνηση να μην επικυρώνονται πωλήσεις που αφορούν δάση, λιμάνια, βοσκές, γαίες ακαλλιέργητες και «πολλά εκτεταμένες», όπως αναφέρονται στα έγγραφα.

Οι Οθωμανοί τελικά αποχώρησαν από τα τελευταία φρούρια της Ακρόπολης της Αθήνας, του Ευρίπου, της Καρύστου, του Ζητούνιου το 1833, αφού είχαν γίνει οι περισσότερες πωλήσεις οθωμανικών κτημάτων και αφού ασκήθηκε η σχετική στρατιωτική πίεση από την Αντιβασιλεία. Το ζήτημα όμως της ιδιοκτησίας των δασών παρέμεινε σε εκκρεμότητα. Τελική διευκρίνιση έγινε με την ελληνοτουρκική Σύμβαση του 1835, η οποία όριζε ότι οι Έλληνες αγοραστές μπορούσαν να κρατούν στη νομή και κατοχή τους μόνο τα τσιφλίκια τα οποία ήταν διάσπαρτα ανάμεσα στα όρια τα οποία περιγράφονταν στα τατιά19. Αυτή η σύμβαση επικυρώθηκε με βασιλικό διάταγμα.

Η λύση του προβλήματος επιχειρήθηκε με το γνωστό διάταγμα της 17ης Νοέμβρη του 1836 «περί ιδιωτικών δασών», που είναι το πρώτο νομοθέτημα που αφορά την ιδιοκτησία των δασών. Στο διάταγμα αυτό αναγνωρίζεται η ιδιοκτησία στα Δάση. Το πρώτο του άρθρο αναφέρει ότι *ιδιωτικά δάση θα είναι όσα αποδειχτούν ότι υπήρχαν με νόμιμα έγγραφα από τις οθωμανικές Αρχές πριν αρχίσει η επανάσταση. Τότε όμως κανένα επίσημο έγγραφο δεν αναγνώριζε πλήρη κυριότητα. Έτσι κατοχυρώνει ουσιαστικά το δικαίωμα κυριότητας όχι επειδή κάποιος είχε αυτό ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΝΟΜΙΜΑ, αλλά από το αν ΕΙΧΕ ΝΟΜΙΜΟ ΕΓΓΡΑΦΟ (όμως τα νόμιμα έγγραφα του οθωμανικού κράτους δεν έδιναν το δικαίωμα της πλήρους κυριότητας). Αναγνωρίζει έτσι έμμεσα ότι πλήρης ιδιοκτησία ιδιωτικών Δασών δεν υπάρχει στους οθωμανικούς νομούς. Αναγνωρίζει ακόμη ως ιδιωτικά και όσα δασικά οικοσυστήματα περιέχονται μέσα στα όρια τσιφλικιών, ακόμη κι αν δεν αναφέρονται ονομαστικά, ενώ, όπως είναι γνωστό, στα τσιφλίκια (βλ. παράρτημα) δεν περιλαμβάνονταν δάση.*

Ακόμη αναγνωρίζονταν ως μοναστηριακά όσα είχαν νόμιμους τίτλους κι όχι απλά αυτά στα οποία γινόταν πολύχρονη ελεύθερη ξύλευση. (Σημειώνεται ότι επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι όποιοι τίτλοι εκδίδονταν στο όνομα των ηγουμενοσυμβούλων κι όχι στο όνομα των Μονών).

Οι διεκδικούντες δάση καλούνταν σε διάστημα ενός έτους (μέχρι το τέλος του 1837) να προσκομίσουν πρωτότυπους τίτλους πλήρους ιδιοκτησίας στην επιτροπή διαφιλονικούμενων δασών που συστάθηκε, η οποία λειτουργούσε στην επί των Οικονομικών γραμματεία, δηλαδή στο τότε υπουργείο Οικονομικών.

Μετά το τέλος της προθεσμίας, όλα τα δάση θα θεωρούνταν «αδιαφιλονικήτως εθνικά», δημόσια δηλαδή, εκτός εκείνων τα οποία θ' αναγνωρίζονταν ως ιδιωτικά από την παραπάνω επιτροπή. (Σημειώνουμε ότι τελικά η προθεσμία αυτή παρατάθηκε μέχρι το 1848).²⁰

Όμως η επιτροπή δεν καταχώρησε σε ειδικά βιβλία τις αποφάσεις της, ενώ πολλοί από τους «αγοραστές» οθωμανικών κτημάτων και δασικών οικοσυστημάτων δεν υπέβαλαν αιτήσεις αναγνώρισης των δασικών οικοσυστημάτων που αγόρασαν, πολλοί δε απέσυραν τις αιτήσεις που είχαν υποβάλει αρχικά.²¹

Αντίθετα, έγιναν μεταβιβάσεις δασικών οικοσυστημάτων σε καθολικούς και ειδικούς διαδόχους, χωρίς να είναι

αναγνωρισμένα ως ιδιωτικά από την παραπάνω επιτροπή. Έτσι δημιουργήθηκε η κατηγορία των «διαφιλονικουμένων δασών», που αργότερα γύρω στο 1900 αναφέρονται ως «διακατεχόμενα», με ανεπίλυτο σε πολλές περιπτώσεις μέχρι σήμερα το ιδιοκτησιακό καθεστώς.²²

Με το προαναφερόμενο διάταγμα αναγνωριζόταν η αρμοδιότητα των πολιτικών δικαστηρίων για οριστική και τελεσίδικη εκδίκαση των ιδιοκτησιακών αμφισβητήσεων και τέλος καθιερωνόταν το υπέρ του Δημοσίου μαχητό τεκμήριο κυριότητας και η δασοπολιτική επιτήρηση επί των μη δημόσιων δασών.

Με το από 21/6-10/7/1837 διάταγμα «Περί διακρίσεως κτημάτων» δεν αποκλείστηκαν τα δημόσια δάση από την κτήση κυριότητας με έκτακτη χρησικτησία από ιδιώτες (όσοι αποδεδειγμένα ασκούσαν νομή στα δασικά οικοσυστήματα για 30 τουλάχιστον χρόνια από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους μέχρι τις 12.9.1915, ημερομηνία αποκλειστική, γιατί στη συνέχεια εκδόθηκαν διατάγματα με τα οποία δεν ίσχυε πλέον χρησικτησία έναντι του ελληνικού Δημοσίου).

Με το παραπάνω νομικό πλαίσιο αναγνωρίστηκαν ανύπαρκτα δικαιώματα κυριότητας - ιδιοκτησίας σε Δάση.

ΤΟ ΓΑΙΟΚΤΗΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821²³

Την περίοδο που είχαν απελευθερωθεί ορισμένα από τα μετέπειτα ελλαδικά εδάφη ίσχυαν οι παρακάτω βασικοί νόμοι:

Ο ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΓΑΙΩΝ ΤΗΣ 7 ΡΑΜΑΖΑΝ 1274 (1856)

Είναι ο σημαντικότερος νόμος κωδικοποίησης του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των γαιών και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ακόμη και σήμερα γίνεται αναφορά σ' αυτόν. Ο οθωμανικός αυτός νόμος αφορούσε και τις γαίες των περιοχών Άρτας, Θεσσαλίας και των «νέων χωρών» Ηπείρου και Μακεδονίας που ενσωματώνονταν στο ελληνικό κράτος. Σύμφωνα με αυτόν, οι γαίες διαιρούνταν σε πέντε κατηγορίες:

- γαίες καθαρής ιδιοκτησίας,
- δημόσιες γαίες,
- γαίες αφιερωμένες,
- γαίες εγκαταλελειμμένες,
- γαίες νεκρές.

Εκτός από τις παραπάνω κατηγορίες, σύμφωνα με τους ερευνητές, μπορούν να προστεθούν άλλες δύο, οι μοναστηριακές και οι δημόσιες κρατικές γαίες.

Οι γαίες καθαρής ιδιοκτησίας μεταβιβάζονταν κατά κυριότητα και, στην περίπτωση που απεβίωνε ο άκληρος ιδιοκτήτης, περιέρχονταν στο Δημόσιο και γίνονταν έτσι δημόσιες. Οι γαίες αυτές ήταν τεσσάρων ειδών και στην ουσία αφορούσαν τμήματα δημόσιων γαιών που έγιναν ιδιόκτητες (οικόπεδα και χώροι που τα περιέβαλαν μέχρι

μισό στρέμμα), δημόσιες γαίες από τις δεκατιζόμενες (που είχαν μοιραστεί στους πολεμιστές ως λάφυρα με πλήρη κυριότητα και σε όσους εξισλαμίστηκαν) και τις φορολογούμενες (γαίες κρατών, οι οποίες ανήκαν σε μη μουσουλμάνους και πλήρωναν ως φόρο μέρος του εισοδήματος από την καλλιέργεια). Η πλήρης κυριότητα των γαιών αυτών ανήκε στον ιδιοκτήτη τους.

Με τον παραπάνω νόμο προσδιορίζονταν οι δημόσιες γαίες, υποκατηγορία των οποίων ήταν και τα δάση (μέχρι να κωδικοποιηθούν ως κατηγορίες από το μεταγενέστερο οθωμανικό Νόμο περί Δασών). Ως τέτοιες θεωρούνταν «οι αγροί, οι ελαιώνες, οι χειμερινές και οι θερινές βοσκές, τα δάση και οι παρόμοιοι προς αυτούς τόποι, των οποίων η κυριότητα ανήκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και παραχωρούνταν η “εξουσίαση” αυτών», αφού εφοδιάζονταν οι δικαιούχοι με ταπί που έφερε τη σφραγίδα (τουγρά) του σουλτάνου, η οποία, αφού παρακρατούσε την ψιλή κυριότητα, παραχωρούσε το δικαίωμα της εξουσίασης - τεσσαρούφ στους πολίτες που ενδιαφέρονταν προς εκμετάλλευση.

Ως αφιερωμένες (βακούφικες) γαίες χαρακτηρίζονταν αυτές που αφιερώνονταν για κοινωφελείς σκοπούς με τις διατάξεις και τους όρους του αφιερωτή και από τις δημόσιες γαίες των οποίων οι ωφέλειες και οι καρποί και μόνο αυτοί παραχωρούνταν για κοινή ωφέλεια.

Ως εγκαταλελειμμένες γαίες χαρακτηρίζονταν αυτές που παραχωρήθηκαν σε κοινή χρήση για κοινοχρήστους σκοπούς και οι καθορισμένες για τους κατοίκους μιας περιοχής (πλατείες, δημόσιοι δρόμοι, δασικά προϊόντα κλπ.). Δεν εξουσιάζονταν ποτέ από ιδιώτες, αλλά αφήνονταν πάντα σε κοινή χρήση.

Οι νεκρές γαίες δεν κατέχονταν από κανέναν και ούτε αφέθηκαν σε κοινή χρήση των κατοίκων. Στην κατηγορία αυτή ανήκαν οι χέρσες, έρημες, ορεινές και δασώδεις εκτάσεις που η φύση τους δεν υπαγόταν σε καμία από τις λοιπές κατηγορίες. Αν αυτές εκχερσώνονταν, τότε υπάγονταν στην κατηγορία των δημόσιων, τις οποίες εξουσίαζε ο εκχερσωτής, αλλά η ψιλή κυριότητα παρέμενε στο οθωμανικό κράτος.

Ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούσαν οι μοναστηριακές γαίες οι οποίες συνήθως ήταν προσαρτημένες στις μονές με την ιδιότητα της απαλλοτριωτής ιδιοκτησίας τους που δεν εξουσιάζονταν με ταπί (όσες γαίες ανήκαν στις μονές ανέκαθεν σαν αφιερωμένες υπάγονταν στην απόλυτη και πλήρη κυριότητά τους), είτε με την ιδιότητα των δημόσιων γαιών οι οποίες εξουσιάζονταν με ταπί και αναφέρονταν στις κοινές δημόσιες γαίες που περιήλθαν στους μοναχούς μεταγενέστερα (άρθρο 122 παρ. 1,2 οθωμανικού νόμου περί γαιών).

Τέλος, οι δημόσιες κρατικές γαίες στις οποίες ανήκαν τα δάση που ανήκαν στην άμεση διοίκηση του οθωμανικού κράτους, στα οποία αυτό ασκούσε πραγματικά δικαιώματα ιδιοκτήτη.

Σε αντιδιαστολή με τις λοιπές δημόσιες γαίες στις οποίες το κράτος κρατούσε την ψιλή κυριότητα, ενώ παραχωρούσε την εξουσίασή τους σε ιδιώτες, στις δημόσιες κρατικές γαίες το Δημόσιο ασκούσε δικαιώματα άμεσης κυριότητας πάνω σ' αυτές. Η τυπική αναγνώριση της ιδιαίτερης αυτής κατηγορίας δασών - δασικών εκτάσεων επιτεύχθηκε με το Νόμο περί Δασών.

Ανακεφαλαιώνοντας, όλες οι παραπάνω δημόσιες γαίες, πλην των δημόσιων, ανήκαν στο Δημόσιο και στους πολίτες παραχωρούνταν η χρήση τους με ταπιά - τίλους παραχώρησης χρήσης.

Οι ιδιώτες δεν αποκτούσαν, δηλαδή, δικαιώματα πλήρους ιδιοκτησίας, αλλά περιορισμένης. Σύμφωνα με το οθωμανικό δίκαιο, το δικαίωμα της εξουσίασης αποτελούσε το δικαίωμα της νόμιμης και διαρκούς χρήσεως των γαιών αυτών, το οποίο μπορούσε να κληρονομηθεί και να μεταβιβαστεί.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο οθωμανικός νόμος περί γαιών του 1856 και οι οδηγίες που τον συνόδεψαν προέβλεπαν επανεξέταση όλων των ιδιοκτησιακών εγγράφων από ειδικές επιτροπές και την αντικατάστασή τους με τα προβλεπόμενα από το νόμο ταπιά, γιατί τα χοτζέτια, οι αποφάσεις των ιεροδικείων και τα φερμάνια που διέτασσαν ιδιοκτησιακές διαρρυθμίσεις επί δασών, δε θεωρούνταν τίτλοι έγκυροι και ισχυροί.

Σημειώνεται ότι με τον υπόψη νόμο αναγνωρίζονταν σε μια κατηγορία γαιών δικαιώματα κυριότητας (γαίες καθαρής ιδιοκτησίας) που ουσιαστικά δεν προϋπήρχαν.

Οι Ν. Π. Ελευθεριάδης²⁴, Δ. Α. Κουμουνδουράκης²⁵ (1863) και Δ. Νικολαΐδης²⁶ (1890) αναφέρουν ότι, με το νόμο περί γαιών, όποιος είχε τη νομή δημόσιας γης έπρεπε να έχει επίσημο τίτλο «ταπί» και να το ανταλλάξει με τα παλιά έγγραφα. Οι κρατικοί αξιωματούχοι έπρεπε να διευκολύνουν τους αρμόδιους υπαλλήλους για τη διαδικασία αυτή και τη λεπτομερή καταγραφή των ιδιωτών που είχαν τη νομή αυτή και τις γαίες που αφέθηκαν στο σύνολο των κατοίκων των κοινοτήτων, ενώ μετά την καταγραφή θα πήγαιναν τα στοιχεία στην Κωνσταντινούπολη και θα εκδίδονταν οι επίσημοι τίτλοι οι οποίοι θα δίνονταν στους ιδιώτες. Και αυτό γιατί από τότε και μετά κάθε δικαιοπραξία που αφορούσε τις δημόσιες γαίες έπρεπε να γίνεται ενώπιον της αρμόδιας δημόσιας Αρχής, γιατί η καθ' αυτό κυριότητα (ρεκαμπέ τόνος) των δημόσιων γαιών ανήκε στο οθωμανικό κράτος. Διαφορετικά ήταν άκυρη κάθε δικαιοπραξία (βλ. παράρτημα).

Ιδιαίτερης σημασίας είναι το άρθρο 78 που κάνει ένα σημαντικό διαχωρισμό, τον οποίο επικαλείται η ελληνική νομολογία ακόμη και σήμερα.

Σύμφωνα με αυτό, «εάν τις εξουσιάσει και καλλιεργήσει επί δέκα έτη άνευ αμφισβητήσεως δημοσίας και αφιερωμένας γαίας, αποκτά δικαίωμα εγκαταστάσεως, αι δε γαίαι αύται δεν θεωρούνται αδέσποτοι είτε ο εξουσιάζων κατέχει έγκυρον έγγραφον είτε μη, δεόν δε να τω δοθή εκ νέου δωρεάν έγγραφον ταπίου. Εάν όμως ούτος ομολογήσει ότι, καίπερ αδεσπότους, αδικώς κατέλαβεν αυτάς, μη λαμβανομένης υπόψη της παραγραφής, αι γαίαι αύται προσφέρονται αυτώ έναντι αντιτίμου ταπίου, εάν δεν δεχθή, παραχωρούνται διά πλειοδοσίας»²⁷.

Το άρθρο αυτό, σε συνδυασμό με τα άρθρα 8, 9, 24, 30, 61 και 71 του εν λόγω νόμου, δεν είχε ισχύ στα δάση και τις δασικές εκτάσεις - βοσκοτόπους, γιατί αυτά εξουσιάζονταν μόνο με ταπί. Έτσι η κήση δικαιώματος εξουσιάσεως με δεκαετή κατοχή και καλλιέργεια αφορούσε μόνο τις καλλιεργήσιμες γαίες, χωρίς να απαιτείται η έκδοση ταπίου.

Σημειώνεται τέλος ότι στη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης για την προσάρτηση των Νέων Χωρών αναφέρονταν οι ίδιες κατηγορίες γαιών που περιγράφονται στον υπόψη οθωμανικό νόμο περί Γαιών.

Ο ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΔΑΣΩΝ ΤΗΣ 11 ΣΕΒΑΛ (1869)

Μετά τον οθωμανικό νόμο Περί Γαιών έγινε ένα πιο εξειδικευμένο νομοθέτημα όσον αφορούσε την κρατική δασική ιδιοκτησία.

Σύμφωνα με το νόμο αυτό (άρθ. 1), τα δάση διακρίνονταν σε τέσσερις κατηγορίες:

- α. Τα δάση που ανήκαν απευθείας στο κράτος.
- β. Τα δάση τα προσαρτώμενα στα βακούφια.

γ. Τα δάση που ανήκαν στις κωμοπόλεις (μπαλταλίκια).

δ. Τα δάση που ανήκαν στους ιδιώτες.

Στο νομοθέτημα αυτό περιέχονταν διατάξεις οι οποίες αφορούσαν μόνο τα δημόσια δάση, ενώ για τα ιδιωτικά δάση εφαρμογή είχε ο οθωμανικός νόμος Περί Γαιών.

Όσον αφορούσε την *πρώτη κατηγορία*, των κρατικών δασών (δημόσιες κρατικές γαίες), καθοριζόταν πότε επιτρεπόταν η υλοτομία, η συγκομιδή των καρπών και άλλων προϊόντων τους και για ποιους από τους πολίτες. Η *δεύτερη κατηγορία*, η οποία αφορούσε τα βακουφικά δάση, παρέπεμπε στο νόμο περί γαιών και ανέφερε την αναλογική ισχύ του νόμου και για τα δάση. Η *τρίτη κατηγορία*, τα λεγόμενα μπαλταλίκ, αφορούσε τα δάση κωμοπόλεων ή χωριών των οποίων ο προορισμός ήταν αποκλειστικά η εξυπηρέτηση των αναγκών και η εκμετάλλευση των καρπών τους από τους κατοίκους τους. Οι εκτάσεις αυτές δεν επιτρεπόταν να εξουσιάζονται από ιδιώτες, αλλά παρέμεναν για πάντα κοινής ωφέλειας για τους κατοίκους των κωμοπόλεων ή χωριών στα οποία ανήκαν. Τέλος, στην *τέταρτη κατηγορία*, η οποία περιλάμβανε τα «ιδιωτικά» δάση, είχε εφαρμογή ο νόμος Περί Γαιών, σύμφωνα με τον οποίο ο ιδιώτης δεν είχε πλήρη κυριότητα.

Ο ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΤΑΠΙΩΝ ΤΗΣ 8 ΔΖΕΜΑΖΗΛ - ΑΧΙΡ 1275 (1858)

Στο νόμο αυτό αναφέρονται τα απαραίτητα στοιχεία του ταπιού, για να έχει νόμιμη ισχύ. Όταν αυτά τα στοιχεία δεν υπήρχαν στο ταπί, αυτό ήταν άκυρο. Το ταπί ήταν άκυρο όταν ερχόταν σε αντίθεση με τις οδηγίες της 7 Σαπάν 1276, σύμφωνα με τις οποίες οποιαδήποτε μεταγενέστερη σημείωση δεν έπρεπε να καταχωρείται στο περιθώριο του ήδη εκδοθέντος ταπιού, αλλά στη νέα έκδοση τίτλου.

Ο ενοικιαστής ζητούσε και οι Αρχές χορηγούσαν άδεια για να δημιουργήσει μούλκια από φυτείες αμπελιών και καρποφόρων - φυλλοβόλων δένδρων και κτίσματα. Αυτά ήταν τα εγκτήματα, δηλαδή κτήματα μέσα σε ξένη (του κράτους) γη (του κράτους κτήμα).

Ο σουλτάνος αφιέρωνε σε ευαγή ιδρύματα όλα τα έσοδα μεγάλων περιοχών από κάθε πηγή, ενώ η ψιλή κυριότητα των κρατικών γαιών ανήκε στο οθωμανικό κράτος. *Απαράγραπτα παρέμεναν πάντοτε τα δικαιώματα πλήρους και ψιλής κυριότητας επί των δασών και λοιπών γαιών του τουρκικού κράτους.*

Το Μουσουλμανικό Δίκαιο δεν αναγνώριζε χρησικτησία τακτική ή έκτακτη υπέρ κανενός προσώπου σε βάρος κρατικών γαιών και δασών. Αντίθετα, το οθωμανικό κράτος μπορούσε να ασκήσει δικαίωμα νομής σε βάρος φυσικών προσώπων νομέων.

Τα εμπράγματα και λοιπά δικαιώματα επί δασών και άλλων κατηγοριών γαιών, που είχε και διατηρούσε απαράγραπτα στο όνομά του το οθωμανικό κράτος, ήταν:

- Πλήρης κυριότητα στα τότε απέραντα δάση.
- Ψιλή κυριότητα σε όλες τις γαίες που μίσθωσε με ταπί (ενοικιαστήριο).
- Πλήρης κυριότητα σε όλες τις άγονες εκτάσεις.

- Πλήρης κυριότητα στα Μούλκια (εγκτήματα) των Τούρκων οι οποίοι έπεσαν στους πολέμους και χωρίς κληρονόμους θεωρούνταν αδέσποτα.
- Ψιλή κυριότητα όλων των κατηγοριών βακουφιών.

Τα εμπράγματα και άλλα δικαιώματα στα δάση και άλλες κατηγορίες γαιών, που είχαν στα ονόματά τους οι Τούρκοι ως φυσικά πρόσωπα, ήταν:

1. *Δικαίωμα ισόβιας νομής στα τσιφλίκια*, των οποίων η έκταση κυμαινόταν λόγω ποιότητας μεταξύ 80 και 130 στρεμμάτων και τα οποία αποτελούνταν από διάσπαρτα τμήματα καλλιεργήσιμων και βοσκήσιμων γαιών, που απείχαν μεταξύ τους χιλιόμετρα λόγω παρεμβολής μεγάλων και μικρών κρατικών δασών και άλλων άγονων γαιών.
2. *Πλήρη κυριότητα στα όσα Μούλκια* (εγκτήματα), δηλαδή φυτείες αμπέλων και καρποφόρων δένδρων και κτισμάτων που είχαν δημιουργήσει με άδειες του οθωμανικού κράτους μέσα στα διάσπαρτα τμήματα από τα οποία αποτελούνταν τα τσιφλίκια τους.

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ²⁸

Το 1871 και με βάση το Σύνταγμα του 1864 έγινε διανομή 2.650.000 στρεμμάτων σε 357.217 κλήρους άφθαρτων εθνικών κτημάτων, αλλά αγροτικών και μόνο εκτάσεων, σε ακτήμονες και με μικρό τίμημα.

Με τη Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης στις 20 Ιούνη 1881, περιήλθε στο ελληνικό κράτος και η περιοχή της Θεσσαλίας, με βόρεια όρια τη γραμμή Πλαταμώννα, Κάτω Ολύμπου, Ελασσόνας κλπ. Η ελληνική πλευρά ανέλαβε στην ανωτέρω Σύμβαση την υποχρέωση να σέβεται τη ζωή, την τιμή και την περιουσία όλων των μουσουλμάνων που παρέμεναν στις περιοχές που περιέρχονταν στο ελληνικό κράτος και να διασφαλίζει τα περιουσιακά στοιχεία των μουσουλμάνων.

Με το άρθρο 4 της Σύμβασης αυτής, «*η Ελληνική Κυβέρνησις θέλει αναγνωρίσει εν ταις παραχωρουμέναις χώραις το της ιδιοκτησίας δικαίωμα επί των αγροκηπίων, βοσκών, λειμώνων, νομών (γρασιδοτόπων Kechlak), δασών και παντός είδους γαιών ή ακινήτων, κατεχομένων υπό ιδιωτών ή κοινοτήτων, δυνάμει Φιρμανιών, χοτζετίων, ταπίων και άλλων τίτλων, ή δυνάμει των Οθωμανικών νόμων, επίσης θέλουσιν αναγνωρισθή οι τίτλοι ιδιοκτησίας των κτημάτων άτινα καλούνται βακούφια και χρησιμεύουσιν εις συντήρησιν τζαμιών, εκπαιδευτηρίων, σχολείων και άλλων ευαγών ή αγαθοεργών ιδρυμάτων*».

Κύριος στόχος ήταν η διασφάλιση των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων των Οθωμανών οι οποίοι εκποιούσαν τις ιδιοκτησίες τους με συμβολαιογραφικές πράξεις που έπασχαν από νομιμοποιητικά στοιχεία και με τον τρόπο αυτό επιτεύχθηκε η μεταβίβαση επισφαλών ιδιοκτησιών, που κινδύνευαν να χαθούν. Κατά την εφαρμογή της Σύμβασης μετά το 1881 παρουσιάστηκαν σοβαρά προβλήματα αμφισβητήσεων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων στα πωλητήρια συμβόλαια της εποχής, κυρίως λόγω της αναγωγής των νομιμοποιητικών βάσεων στο οθωμανικό δίκαιο, με αίτια κτήσης άλλοτε την κληρονομική διαδοχή χωρίς αποδεικτικά στοιχεία και άλλοτε την κτήση τίτλων (τατιά ή χοτζέτια). Ουσιαστικά οι εξελίξεις στην ιδιοκτησία της γης με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας εκφράζουν τη βίαιη αποσύνθεση του φεουδαρχικού συστήματος και την ένταξη της θεσσαλικής γης στο αστικό ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο.

Μεταβιβάστηκε δηλαδή στο ελληνικό κράτος το γαιοκτητικό καθεστώς που ίσχυε προ της ανωτέρω συμβάσεως στο οθωμανικό κράτος. Ειδικά η κυριότητα των μεγάλων δασών της Θεσσαλίας και Άρτας, επί Οθωμανικής

Αυτοκρατορίας, δηλαδή στις περιοχές Λάρισας, Αλμυρού, Βόλου, Τρικάλων, Φαρσάλων και Άρτας, ανήκε στο οθωμανικό κράτος, που σημαίνει ότι κατά την προσάρτησή τους περιήλθαν στο ελληνικό κράτος, ως διάδοχο του οθωμανικού.

Το σύνολο των φθαρτών και άφθαρτων οθωμανικών κτημάτων, μεταξύ των οποίων και τα μεγάλα δάση που ανήκαν επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο οθωμανικό κράτος και που στη συνέχεια περιήλθε στο ελληνικό κράτος, καταγράφηκε σε ειδικό κατάλογο που παραδόθηκε στην ελληνική κυβέρνηση.

Το οθωμανικό κράτος αξίωσε αποζημίωση γι' αυτά τα δημόσια κτήματα. Ο κατάλογος αυτός δημοσιεύτηκε στο 512 φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως του 1883.

Ως προς τις «διοικησίες» των Οθωμανών που «βρήκε» το ελληνικό κράτος στη Θεσσαλία και έπρεπε (βάσει των Συνθηκών) να τα σεβαστεί, αυτά δημιουργήθηκαν σε διάστημα τριών ετών πριν η Θεσσαλία και η Άρτα περιέλθουν το 1881 στο ελληνικό κράτος. Δημιουργήθηκαν με την υπογραφή της Συνθήκης του Βερολίνου το 1878, με την οποία απαγορεύτηκε στο ελληνικό κράτος να εθνικοποιήσει τα οθωμανικά αυτά κτήματα που δημιουργήθηκαν από το 1858, όταν τροποποιήθηκε ο οθωμανικός νόμος «Περί Γαιών» που συμπλήρωνε τα μεταρρυθμιστικά σουλτανικά διατάγματα, τα οποία μεταξύ των άλλων ρύθμιζαν και ζητήματα γαιοκτησίας και με τη μετατροπή του δικαιώματος διηνεκούς εξουσίας, με ορισμένη και ανεπίδεκτη μετατροπής χρήση του εδάφους (τεσσαρούφ), σε δικαίωμα απόλυτης κυριότητας της γης (μουτεσσαρήφ). Με τις αγοραπωλησίες που έγιναν, μετατράπηκαν τα οθωμανικά κτήματα σε τσιφλίκια Ελλήνων.

Η έτσι συγκροτημένη θεσσαλική γη ήταν κατά τα 3/4 διαιρεμένη σε μεγάλες ιδιοκτησίες. Από την παραπάνω δυνατότητα των αγοραπωλησιών μεταξύ των Οθωμανών και των Ελλήνων «νεοτσιφλικάδων» δεν εξαιρούνταν τα δάση και οι βοσκές, που αφομοιώθηκαν στην υπόλοιπη μη δασική ιδιοκτησία βάσει της από 29.7.1882 Συνθήκης μεταξύ

Ελλάδας και Τουρκίας, η οποία κυρώθηκε με το νόμο ΠΛΖ της 11/13.3.1882 –διαφοροποιούμενο έτσι το εδώ γαιοκτητικό καθεστώς για τα δάση σε σχέση με εκείνο που ίσχυε στην Παλαιά Ελλάδα– και διαμορφώθηκε με το Διάταγμα του 1936 «Περί ιδιωτικών δασών».

Έχοντας οι Οθωμανοί ισχυρούς νεοπαγείς τίτλους εφοδιασμένους από την Κωνσταντινούπολη, σε κατά κανόνα ανέλεγκτες εκτάσεις ως προς τα εμβαδά τους, αλλά και αμφισβητούμενης όχι μόνο εγκυρότητας ορισμένων από τους τίτλους αλλά ακόμη και ύπαρξης τίτλων, εμφανίζονταν να είναι κύριοι πολύ μεγάλων περιοχών, τις οποίες, μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Βερολίνου, άρχισαν να πωλούν προκειμένου να μετοικήσουν στην Τουρκία, λόγω της υπαγωγής της Θεσσαλίας και της Άρτας στην Ελλάδα.

Οι ελληνικές κυβερνήσεις εκείνης της περιόδου (Χαρ. Τρικούπη κλπ.) παρότρυναν Έλληνες μεγαλοκεφαλαιούχους αστούς του εξωτερικού ν' αγοράσουν τα οθωμανικά αυτά κτήματα για να μην περιέλθουν σε ξένους. Δεσμεύτηκαν δε οι κυβερνήσεις ότι θα διευκολύνουν τη μετάβαση αυτού του προνομιακού καθεστώτος στην ελληνική πραγματικότητα και ότι δε θα θίγονταν οι περιουσίες που δημιουργήθηκαν.

Έτσι διαμορφώνεται το ιδιοκτησιακό καθεστώς στη Θεσσαλία (λιγότερο στην Άρτα), με τη στήριξη των κυβερνήσεων από Έλληνες αστούς του εξωτερικού, οι οποίοι δεν είχαν καμιά σχέση με τη γη (ήταν έμποροι, διπλωμάτες, τραπεζικοί κ.ά.), αλλά είδαν την αγορά γης στην Ελλάδα ως επένδυση. Ανάλογη κατάσταση επικράτησε στη Μακεδονία και στην Ήπειρο. Μερικά ονόματα από τους «επενδυτές» ήταν οι Ζωγράφος, Σκυλίσης, Μπαλατζής, Στεφάνοβικ, Ζαρίφης, Συγγρός, Ζάππας, Καρτάλης, Τερπιτής κ.ά.

Στις νησιωτικές περιοχές το ιδιοκτησιακό ζήτημα είναι ιδιαίτερα ιδιόμορφο. Η Ρόδος και η Κρήτη είχαν διοικητικά και φορολογικά προνόμια, ενώ πιο ευνοημένες ήταν η Ύδρα, οι Σπέτσες και τα Ψαρά. Επίσης τα περισσότερα νησιά του Αιγαίου θεωρούνταν ότι αυτοβούλως υποτάχτηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τα εδάφη τους υπάγονταν επίσης στην κατηγορία των ιδιωτικών γαιών, στα οποία οι κάτοικοι διατηρούσαν στην πράξη χωρίς νομική κατοχύρωση μια χαλαρή κυριότητα.

Το καθεστώς αυτό των νησιών όμως δεν έγινε αποδεκτό από το ελληνικό Δημόσιο με τη σταδιακή προσάρτηση των νησιών. Για την κρίση της ιδιοκτησίας των δασών εφαρμόστηκε το διάταγμα της 17ης Νοέμβρη 1836 περί ιδιωτικών δασών και ερευνούνταν κατά περίπτωση οι προϋποθέσεις της έκτακτης χρησιμότητας.

Τα δάση της Θάσου επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν ιδιωτικά και επιβαλλόταν σ' αυτά ειδική φορολογία. Το ελληνικό κράτος κληρονόμησε αυτό το καθεστώς, αλλά αναγνώρισε τα ιδιωτικά δάση υπέρ της ολότητας των κατοίκων των δήμων και κοινοτήτων.

Στα δασικά εδάφη των Επτανήσων κληρονομήθηκε ένα εντελώς διαφορετικό καθεστώς από τους Ενετούς.

Στο από 13/29.12.1817 «Σύνταγμα του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων» δεν υπάρχει αναφορά σε δημόσια δάση ή σε δημόσια κτήματα που ν' ανήκουν στο υπό την προστασία της Αγγλίας Ηνωμένο Ιόνιο Κράτος, ώστε η εν λόγω ιδιοκτησία να περιέλθει κατά διαδοχή στο ελληνικό κράτος, γιατί η εγχώρια περιουσία κάθε νησιού ανήκε στην εγχώρια τοπική κυβέρνηση.

Μεγάλες ιδιοκτησίες τιμαριούχων (Τοπικών Διοικητών) και Ευγενών κατακερματίστηκαν και μεταβιβάστηκαν σε ιδιώτες. Η λεγόμενη επιχώριος διακοινοτική περιουσία (είδος κοινόχρηστων εκτάσεων) δεν περιήλθε στο ελληνικό Δημόσιο, αλλά διανεμήθηκε στους δήμους μετά την προσάρτηση. Έτσι σήμερα το ελληνικό Δημόσιο θεωρεί ως μη δημόσια τα δασικά εδάφη των Επτανήσων. Γι' αυτό δεν ισχύουν οι διατάξεις του Διατάγματος του 1836 «Περί ιδιωτικών δασών» στα Ιόνια νησιά και δε θεσπίζεται για τα δάση της Επτανήσου το τεκμήριο κυριότητας του ελληνικού κράτους.

Τέλος, στα Δωδεκάνησα το ελληνικό κράτος διαδέχτηκε το ιταλικό γαιοκτητικό καθεστώς, στο οποίο υπάγονταν τα δημόσια και ιδιωτικά εδάφη που είχαν κτηματογραφηθεί. Κάθε εμπράγματο δικαίωμα των ιδιωτών και του Δημοσίου στα εδάφη των Δωδεκανήσων βασίζεται πλέον στις καταγραφές και μόνο του κτηματολογίου.²⁹

Σημειώνεται ότι μέχρι τότε τα ταπιά δεν αποδείκνυαν πλήρη και καθαρή ιδιοκτησία για τον ενδιαφερόμενο ιδιώτη στον οποίο παραχωρούνταν προς χρήση η δασική έκταση, αλλά ομολογούσαν την κυριότητα του Δημοσίου. Άλλωστε, στο άρθρο 1 του παραπάνω νόμου περί ιδιωτικών δασών του 1836 ορίζεται ρητά ότι «αναγνωρίζονται ιδιωτικά δάση μόνο εκείνα όσα δι' εγγράφων, εκδιδόμενων κατά τους νομίμους τύπους από τας αρμοδίας Τουρκικές Αρχάς, αποδειχθώσιν ότι υπήρχον και πριν της αρχής του υπέρ ανεξαρτησίας αγώνος, ιδιοκτησίαι πλήρεις ιδιωτών». Τα ταπιά δεν αποτελούσαν τέτοιου είδους τίτλους και τα δάση παρέμεναν στην κυριότητα του οθωμανικού κράτους.

Συμπερασματικά η βάση του ιδιοκτησιακού προβλήματος έγκειται στο αντικειμενικό γεγονός ότι, για ν' αναπτυχθεί καπιταλιστικά η Ελλάδα, έπρεπε να εξασφαλιστεί η ατομική ιδιοκτησία στη γη ως ένα εργαλείο αυτής της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Κι αυτό εξασφαλίστηκε με την κατοχύρωση της κυριότητας στη γη γενικά, αλλά και σε ορισμένα δασικά οικοσυστήματα, αφού ουσιαστικά αναγνωρίστηκαν δικαιώματα κυριότητας (ενώ εξασφάλιζαν μόνο δικαίωμα νομής και χρήσης) στα οθωμανικά έγγραφα (χοτζέτια, φερμάνια, ταπιά κλπ.) που εμφανίζονταν ως επίσημα και νόμιμα, παραγνωρίζοντας ότι ποτέ μέχρι τότε η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν είχε παραιτηθεί από το δικαίωμα

της κυριότητας στη γη.

Οι απόψεις ότι οι ιδιοκτησιακές αμφισβητήσεις και προβλήματα που ανέκυψαν συνδέονται και με το γεγονός ότι η οθωμανική διοίκηση καθόρισε αργά, με το νόμο Περί Γαιών (1856), τους κανόνες που διέπουν την ιδιοκτησία στα ακίνητα και με το νόμο Περί Ταπιών (1858) καθόρισε τους τύπους των αποδεικτικών της ιδιοκτησίας εγγράφων, ενώ μέχρι το 1856 οι ιδιοκτησιακές υποθέσεις εκδικάζονταν κυρίως με τους κανόνες του ιερού νόμου, καθώς και με το γεγονός ότι οι όροι αυτών των συμφωνιών παραβιάστηκαν ποικιλοτρόπως, είναι απολογητικοί και προσπαθούν να συγκαλύψουν την πραγματική αιτία, που είναι ουσιαστικά ο αποχαιρετισμός της φεουδαρχίας και η «υποδοχή» του καπιταλισμού και των σχέσεων παραγωγής του.

Αυτήν ουσιαστικά τη μεταβολή εξυπηρετούσαν και οι ρυθμιστικές αποφάσεις για τις ιδιοκτησιακές υποθέσεις και η ισχύς πολλών τύπων εγγράφων αποδεικτικών ιδιοκτησιών, οι οποίες εκδίδονταν από τα ιεροδικεία και εξέταζαν στην Παλαιά Ελλάδα οι εξεταστικές επιτροπές των ιδιοκτησιακών υποθέσεων, η γραμματεία επί των Οικονομικών και τα δικαστήρια.

Η αλλαγή με την αναγνώριση κυριότητας εξασφάλιζε στους εκδιωκόμενους και αποχωρούντες Οθωμανούς το δικαίωμα να πουλήσουν εκτάσεις για τις οποίες δεν είχαν αυτό το δικαίωμα κυριότητας και το αποκτούσαν με αυτές τις ρυθμίσεις, ευνοώντας τους οικονομικά ισχυρούς Έλληνες να αποκτήσουν ιδιοκτησία - κυριότητα σε εκτάσεις γης.

ΤΟ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΤΩΝ ΔΑΣΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1900 ΕΩΣ ΤΟ 1975³⁰

Το ιδιοκτησιακό στα δάση των λεγόμενων Νέων Χωρών (Ηπειρος και Μακεδονία) ρυθμίστηκε με την υπογραφή της από 14 Νοέμβρη 1913 Συνθήκης «περί Ειρήνης μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας» (N. 4213/1914). Με αυτήν αναγνωρίστηκαν όλα τα μέχρι την απελευθέρωση των Νέων Χωρών κекτημένα νόμιμα, κατά την οθωμανική νομοθεσία, δικαιώματα που προϋπήρχαν της στρατιωτικής κατάληψης των Νέων Χωρών, κάθε ιδιώτη ή νομικού προσώπου (που δεν αναγνώριζε το οθωμανικό Δίκαιο) και οι επί τουρκοκρατίας δικαστικές αποφάσεις και οι επίσημοι τίτλοι που εκδόθηκαν από τις αρμόδιες οθωμανικές Αρχές. Μετά τις σχετικές μεταβιβάσεις και πάλι διαμορφώθηκαν και στις περιοχές αυτές τα ιδιωτικά δάση, πολλά από τα οποία είναι κοινοτικά και βαρύνονται με συγκυριότητα του Δημοσίου κατά το 1/5. Προϋπόθεση αναγνώρισης ιδιωτικού δάσους είναι και πάλι η κατοχή ταπίου με τις ίδιες εμπλοκές.

Η περιοχή της Θράκης απελευθερώθηκε από τα ελληνικά στρατεύματα με τη βοήθεια των συμμάχων το 1919 χωρίς να τεθούν όροι σχετικά με τα οθωμανικά κτήματα ή τα κτήματα άλλων μειονοτήτων. Έτσι όλα τα εδάφη περιήλθαν στο ελληνικό Δημόσιο και το 98% των δασών της Θράκης ανήκει σήμερα στο Δημόσιο.

Το ελληνικό κράτος ψήφισε το νόμο 422/1.12.1914 («Περί καθορισμού της ιδιοκτησίας επί ιδιωτικών δασών» κλπ.). Με την ίδρυση του υπουργείου Γεωργίας συστάθηκε το Συμβούλιο Κτημάτων (v.853/1917 «Περί οργανισμού του υπ. Γεωργίας») για την αντιμετώπιση του ιδιοκτησιακού των δασών, το οποίο αργότερα αντικαταστάθηκε από το Διοικητικό Δικαστήριο που λειτούργησε μέχρι το έτος 1939.

Με το ν. 1747/1939 το Διοικητικό Δικαστήριο διαδέχτηκε το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Δημόσιων Δασών, το οποίο αργότερα αντικαταστάθηκε από το Συμβούλιο Ιδιοκτησίας Δασών (ΣΙΔ). Από τα όργανα αυτά το Διοικητικό Δικαστήριο εξέδωσε πολλές αναγνωριστικές αποφάσεις, που στηρίχτηκαν όχι σε ταπιά αναφερόμενα σε δάση, αλλά και σε φερμάνια, χοτζέτια, αποφάσεις των ιεροδικείων κλπ., με το σκεπτικό ότι τόσο ο νόμος Περί Γαιών του 1856

όσο και ο κανονισμός Περί Ταπίων δεν είχαν αναδρομική ισχύ και συνεπώς οι κάθε είδους τίτλοι, οι αποφάσεις των ιεροδικείων, ακόμα και τα έγγραφα των σπαχήδων, έδιναν στους κατόχους τους δικαίωμα κυριότητας, κατά τους κανόνες του ιερού νόμου. Την τακτική αυτή δεν ακολούθησαν το Γνωμοδοτικό Συμβούλιο και το Συμβούλιο Ιδιοκτησίας Δασών (ΣΙΔ), τα οποία βάσισαν κυρίως τις αποφάσεις τους στην ύπαρξη ταπίου ή, προκειμένου για την Παλαιά Ελλάδα και τη Θεσσαλία, στην απόκτηση δικαιωμάτων με χρησικτησία συμπληρωμένη μέχρι το 1915.

Αλλά και στη δικαστηριακή νομολογία δεν τηρήθηκε σε όλο αυτό το διάστημα σταθερή και άκαμπτη γραμμή. Χαρακτηριστική περίπτωση διαφορετικής αντιμετώπισης του ιδιοκτησιακού σε διάφορα χρονικά διαστήματα από τον Άρειο Πάγο είναι η νομολογία που αναπτύχθηκε για τα δάση των Νέων Χωρών. Ενώ δηλαδή με την 4/1935 απόφασή του έκρινε ότι όλα τα δάση των Νέων Χωρών περιήλθαν στο ελληνικό Δημόσιο ως διάδοχο του τουρκικού και ότι ιδιωτικά είναι μόνο τα δάση που εξουσιάζονται με ταπί αναφερόμενο σε δάσος (δε δεχόταν ως έγκυρο τίτλο το ταπί που δεν αναφερόταν σε δάσος, έστω και αν το δάσος αναπτύχθηκε μετά την έκδοση του ταπίου), μετά από 24 χρόνια υπαναχώρησε και με την 450/1959 απόφασή του έκρινε ότι το δικαίωμα της χρησικτησίας ήταν επιτρεπτό, όχι μόνο επί καλλιεργουμένων γαιών, αλλά και επί δασών και βοσκοτόπων επιδεκτικών καλλιέργειας με υλοτομίες, καθαρισμούς κλπ. Μόλις στη δεκαετία του 1960, με σειρά αποφάσεων (ΑΠ. 4439/1963, 499/1966, 615/1966 κλπ.) παγιώθηκε η νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου στην αταλάντευτη πλέον θέση ότι δεν είναι δυνατή η χρησικτησία στα δάση των Νέων Χωρών, γιατί δεν επιτρέπεται από το σύνολο των διατάξεων του οθωμανικού νόμου, αλλά και δεν μπορεί να συμπληρωθεί, σύμφωνα με τις διατάξεις που ίσχυαν πριν το Αστικό Δίκαιο, μέχρι το 1915.

Το αστικό κράτος στην Ελλάδα όμως ποτέ δεν προσδιόρισε ουσιαστικά ποιες εκτάσεις αναγνώριζε, παραχωρούσε, ποιες ανήκαν στο Δημόσιο. Στις διάφορες περιόδους εξέλιξής του, ακολούθησε πολιτική διανομής μικρού κλήρου σε ακτήμονες (ιδιαίτερα στη 10ετία του 1920 με την ενσωμάτωση του προσφυγικού πληθυσμού από τη Μικρά Ασία).

Από το 1922, με διάφορες διατάξεις και την κωδικοποίηση του 1929, απαγορεύτηκε η κατάκτηση των δασών, ενώ από το 1900 εμφανίστηκε ως ρύθμιση η κήρυξη μιας έκτασης αναδασωτέας ως μηχανισμός προστασίας της. Ο λόγος της καθιέρωσης αυτών των ρυθμίσεων είναι η προστασία της περιουσίας του Δημοσίου.

Ήταν αδύνατο όμως να προστατευτεί αυτή η ιδιοκτησία σε μια περίοδο κατά την οποία δεν υπήρχαν χάρτες, κτηματολόγιο ή άλλοι μηχανισμοί προστασίας. Μοναδικό στοιχείο τα φυσικά της χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα η φυτοκάλυψη με άγρια ξυλώδη πολυετή φυτά και η πυκνότητα της κάλυψης αυτής.³¹

ΟΙ ΚΑΤΑΠΑΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΑΣΙΚΗΣ ΓΗΣ

Οι μεγάλες καταπατήσεις της κρατικής δασικής γης άρχισαν να συντελούνται από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Μέχρι την εποχή εκείνη φαίνεται ότι σε γενικές γραμμές αναγνωρίζονταν ως ιδιοκτήτες δασών όσοι προσέφυγαν στις διατάξεις του νόμου περί ιδιωτικών δασών της 17/29 Νοέμβρη 1836. Η άποψη αυτή ενισχύεται από την 574/1867 απόφαση του Αρείου Πάγου σύμφωνα με την οποία: Εφόσον οι αξιούντες δικαίωμα κυριότητας σε δάσος δεν προσκόμισαν, μέσα στην προθεσμία που προέβλεπε το διάταγμα της 17/29 Νοέμβρη 1836 τους τίτλους τους για την αναγνώριση του δικαιώματος που επικαλούνταν, το δάσος ανήκει αδιαφιλονίκητα στο ελληνικό Δημόσιο.

Όμως το ίδιο έτος συμπληρώνονταν ήδη 30 χρόνια από την έκδοση και ισχύ του διατάγματος «Περί διακρίσεως κτημάτων», με το οποίο δεν αποκλειόταν η κτήση κυριότητας σε δάση με έκτακτη χρησικτησία και τέσσερα έτη αργότερα εκδόθηκε ο νόμος ΥΛΑ 24 Μάρτη 1871 «Περί διανομής και διαθέσεως της εθνικής γης», ο οποίος έδινε

δυνατότητα δηλοποίησης των αυθαίρετα κατεχομένων δημόσιων κτημάτων με σκοπό τη νομιμοποίηση, έναντι καταβολής τέλους.

Με αφορμή τις ευνοϊκές αυτές διατάξεις, που στην ουσία ανέτρεπαν την αρχή που καθιέρωσε το διάταγμα της 17/29 Νοέμβρη 1836 «Περί ιδιωτικών δασών», εμφανίστηκαν οι πρώτοι ιδιοκτήτες δασών εκτός από εκείνους που αναγνώριζε μέχρι την εποχή αυτή το ελληνικό κράτος. Τότε εμφανίζονται και οι κυριότερες αγοραπωλησίες μεγάλων «δασοαγροτικών» περιοχών από γνωστά ονόματα της αστικής τάξης, αποδεικνύοντας ότι η αγορά δασικής γης αποτελούσε πλέον κερδοφόρα επένδυση. Βέβαια οι καταπατήσεις της κρατικής δασικής γης συνεχίστηκαν και αργότερα, αλλά ο κύριος όγκος τους συντελέστηκε εκείνη την εποχή.³² Η πολιτική αυτή οδήγησε στον πολυτεμαχισμό της γης συνολικά –ιδιαίτερα της δασικής γης– και στη σκόπιμη ασάφεια των ιδιοκτησιακών όρων, η οποία διευκόλυε την επέκταση της ιδιωτικής σε βάρος της κρατικής δασικής γης. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα σε περιοχές που δέχτηκαν τις επιδράσεις των κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών εξελίξεων (Μικρασιατική Καταστροφή, εμφύλιος, ραγδαία επέκταση πόλεων κλπ.).³³

Σε αυτές τις εκτάσεις τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά συμφέροντα είναι τεράστια. Είχαν ανάγκη νέας θεσμικής ρύθμισης των όρων χρήσης των δασικών οικοσυστημάτων. Το νέο θεσμικό πλαίσιο επιτρέπει τη μεταβολή των δασικών οικοσυστημάτων σε άλλες χρήσεις, που είναι ο πιο πρόσφορος τρόπος για την αλλαγή και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος κυρίως σε βάρος του Δημόσιου, με στόχο την επέκταση της ατομικής ιδιοκτησίας της γης. Πολύ περισσότερο που το 60% της χερσαίας έκτασης της Ελλάδας είναι δασικά οικοσυστήματα και από αυτό το 65% είναι δημόσια περιουσία, από την οποία είναι καταγεγραμμένη ως δημόσια μόνο το 1/2.

Ο Μιχ. Δεκλερής³⁴ το 2003 αναφέρει ότι «το τεκμήριο της “ιδιοκτησίας” του ελληνικού κράτους στα δάση του δεν είναι νομικό πλάσμα, αλλά εκφράζει και την πραγματική κατάσταση. Είναι γνήσια εξουσία η οποία αποκτήθηκε με το δικαίωμα του πολέμου (“πολεμικό δικαίω” ή “δορυάλωτες περιοχές”)».

Η κατασκευή και προβολή ιδιωτικών δικαιωμάτων σε κρατικά δασικά οικοσυστήματα είναι αποτέλεσμα των κυβερνητικών επιλογών διαχρονικά, που απέφευγαν μέχρι σήμερα την καταγραφή της κρατικής δασικής περιουσίας, αναγνώρισαν ανύπαρκτα δικαιώματα σε διάφορες κατηγορίες προσώπων και ενέκριναν την ένταξη δασικών οικοσυστημάτων σε σχέδια πόλης σύμφωνα με τις ανάγκες του κεφαλαίου.

Οι πολιτικές αυτές μπορεί να οδήγησαν σε φαλκίδευση των δασών και δημόσιων εκτάσεων, αλλά ουσιαστικά δε θεμελίωσαν κανένα ιδιωτικό δικαίωμα στα δημόσια δάση. Παραμένει όμως προκριματικό στοιχείο για την αντιμετώπιση του ιδιοκτησιακού ζητήματος μιας έκτασης ο δασικός ή μη χαρακτήρας της. Νομικό αποτέλεσμα αυτής της πραγματικότητας είναι ότι τα βλαστητικά γνωρίσματα μιας έκτασης (σήμερα ή στο παρελθόν) την υπάγουν ή όχι σε ιδιαίτερο ιδιοκτησιακό καθεστώς.

ΤΟ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟ ΤΩΝ ΔΑΣΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1975 ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ³⁵

Σύμφωνα με την Εθνική Απογραφή Δασών το 1992, τα δάση και οι μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις (δασικά οικοσυστήματα) καταλάμβαναν το 57,2% της συνολικής εδαφοκάλυψης της Ελλάδας (Πίνακας 1).

Η ιδιοκτησιακή κατάσταση των δασικών οικοσυστημάτων είναι για τα μεν δημόσια από 74,1% (βλ. Πίνακα 2) μέχρι 65,5% (βλ. Πίνακα 3), για τα ιδιωτικά από 6,5-8%, τα κοινοτικά από 9-12%, σύμφωνα με τους ίδιους πίνακες.

Τα στοιχεία των πινάκων (2) & (3) δεν πρέπει να θεωρούνται απόλυτα ακριβή, αφού δεν υπάρχει κτηματολόγιο, ούτε σταθερά, αφού από σύστασης του ελληνικού κράτους συνεχείς διεκδικήσεις μεταβάλλουν τις αναλογίες αυτές και αφού δεν περιλαμβάνεται η κατηγορία των λεγομένων διακατεχομένων ή διαφιλονικουμένων δασών, καθώς και άλλες κατηγορίες δημόσιων δασών που βαρύνονται με δουλείες ιδιωτών.

Κατ' εκτίμηση της Γενικής Διεύθυνσης Δασών του ΥΠΕΚΑ, το σύνολο των ιδιωτικών δασικών οικοσυστημάτων της Ελλάδας υπολογίζεται στο 35% της δασοκάλυψης επειδή υπάρχουν μέσα στα ιδιωτικά δάση και γυμνές, άγονες και γεωργικές εκτάσεις.

Πίνακας 1: Κατανομή εδαφοκάλυψης

Μορφή	Έκταση (Ha)	%
Δάση	3.359.186	29,5
Μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις	3.153.882	27,7
Σύνολο*	6.513.068	57,2
Λοιπές εκτάσεις**	4.863.930	42,8
Σύνολο περιοχής απογραφής	11.376.998	100,0
Σύνολο Ελλάδας (1981)	13.195.740	100,0

Πηγή: Εθνική Απογραφή Δασών 1992.

* Δεν περιλαμβάνει το τμήμα εκείνο των βοσκότοπων που αποτελούν δασικές εκτάσεις και σε μεγέθους περίπου 900.000 Ha.

** (Γεωργικές, Φρυγανότοποι, Αλπικές, Χορτολιβαδικές («βοσκότοποι»), Έλη, λίμνες, ποτάμια, Άγονες).

Πίνακας 2: Ιδιοκτησιακή κατάσταση δασών & μερικώς δασοσκεπών εκτάσεων (Μ.Δ.Ε.) (σε 1000 Ha και %)

Μορφή	Δάση		Μ.Δ.Ε		Γεν. Σύνολο	
	Εκτ.	%	Εκτ.	%	Εκτ.	%
Δημόσια	2.200	65,5	2.626	83,7	4.826	74,1
Κοινοτικά	403	12,0	183	5,8	587	9,0
Ιδιωτικά	269	8,0	154	4,5	423	6,5
Άλλες Μορφές	487	14,5	190	6,0	677	1,4
Σύνολο	3.359	100,0	3.154	100,0	6.518	100,0

Πηγή: Γενική Γραμματεία Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος 2000, «Κριτήρια & δείκτες αειφόρας διαχείρισης των Δασών της Ελλάδας».

Πίνακας 3: Ιδιοκτησιακή κατάσταση δασών

Μορφή	Έκταση (στρέμ.)	%
Δημόσια	16.440.050	65,5
Κοινοτικά	3.015.270	12,0

Μοναστηριακά	1.099.460	4,4
Ιδρυμάτων	112.250	0,4
Συνιδιοκτητα	2.458.450	9,7
Ιδιωτικά	1.998.700	8,0
Σύνολο	25.124.180	100,0

Πηγή: Γενική Γραμματεία Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος 2002.

Διαπιστώνεται από τους παραπάνω πίνακες ότι ακόμη και σήμερα δεν είναι καταγεγραμμένες με ακρίβεια οι ιδιοκτησίες στα δασικά οικοσυστήματα, ενώ, παρά την πρόθεσή μας, δεν έγινε δυνατή η αξιόπιστη σύγκριση των ποσοτικών μεταβολών στην ιδιοκτησιακή κατάσταση, αφού ούτε η αστική διακυβέρνηση, ούτε κανένας κρατικός φορέας μέχρι σήμερα δεν έχει καταγράψει με συστηματικό τρόπο τα απαραίτητα γι' αυτό στοιχεία. Άλλωστε αυτό φαίνεται και από τις αποκλίσεις που εμφανίζονται στους παραπάνω πίνακες και οι οποίες ξαναδείχνουν ακριβώς την έλλειψη αυτών των στοιχείων και όχι τις όποιες διαφορές στη μέθοδο.

ΒΑΣΙΚΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το 1975 ψηφίζεται το νέο Σύνταγμα. Μετά από την ψήφιση του, στο οποίο περιλήφθηκαν διατάξεις για την προστασία των δασικών οικοσυστημάτων (άρθρα 24 και 117), ξεκίνησαν οι προσπάθειες για την ανατροπή τους, λόγω του ότι ως δασικού χαρακτήρα εκτάσεις ορίζονται όχι μόνο αυτές που σήμερα έχουν τα απαραίτητα από το νόμο βλαστητικά χαρακτηριστικά, αλλά και αυτές που τα είχαν στο παρελθόν και κήκαν ή εκχερσώθηκαν. Δασικό Κτηματολόγιο δεν υπάρχει και ισχύει το «τεκμήριο κυριότητας του Δημοσίου». Οι κυβερνήσεις του κεφαλαίου συνειδητοποιούν ότι οι περιορισμοί στις αλλαγές χρήσης είναι πολύ δεσμευτικοί, οπότε προβαίνουν σε νομοθετικά μέτρα για να άρουν την προστασία του Συντάγματος.

Το 1976 ψηφίστηκε ο Νόμος 248/76 για την κατάρτιση Δασικού Κτηματολογίου, συγκροτήθηκαν Υπηρεσίες Δασικού Κτηματολογίου σε όλη την Ελλάδα, που επιτέλεσαν ένα μεγάλο έργο κτηματογράφησης το οποίο όμως ποτέ δεν κατέληξε σε οριστικές αναρτήσεις δασικών χαρτών και καταγραφή των ιδιοκτησιών σε δάση και δασικές εκτάσεις.

Η πρώτη προσπάθεια μέσω της αλλαγής του χαρακτήρα των δασικών οικοσυστημάτων να «λυθεί» υπέρ των ιδιωτών και με ένταση της εμπορευματοποίησής τους έγινε από την κυβέρνηση της ΝΔ, με το Ν. 998/1979, με τον οποίο περίπου 15 εκατομμύρια στρέμματα εκτάσεων τις οποίες ονόμασαν ως «χορτολιβαδικές» επιδιώχθηκε να αποδεσμευτούν από την προστασία της δασικής νομοθεσίας και να αλλάξουν χρήση. Με τον ίδιο νόμο εισάγεται η καινοφανής έννοια των «δασικών εκτάσεων» για τις εκτάσεις που μέχρι τότε ονομάζονταν «μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις» και είχαν την ίδια νομική προστασία και ιδιοκτησιακές υποχρεώσεις όπως τα δάση. (Στη δασική οικολογία δεν υπάρχει η έννοια της δασικής έκτασης γιατί τα δάση, οι μερικώς δασοσκεπείς εκτάσεις και οι γυμνές μέσα σ' αυτά εκτάσεις, θεωρούνται ενιαία οικοσυστήματα που έχουν την ίδια ανάγκη προστασίας και υπόκεινται στους ίδιους κανόνες διαχείρισης).

Στη δασική νομοθεσία (από το Νόμο ΑΧΝ/1888 έως το Ν.Δ. 86/1969 Περί Δασικού Κώδικος), δεν υπήρχε διάκριση

μεταξύ δασών και δασικών εκτάσεων. Για πρώτη φορά στο Ν. 998/79 Περί Προστασίας Δασών εισάγεται ο αυθαίρετος νομικός όρος «δασικές εκτάσεις» προκειμένου να στηρίξει κυρίως τις επιτρεπτές επεμβάσεις του ΣΤ' κεφαλαίου του νόμου αυτού.

Το ΠΑΣΟΚ ως αντιπολίτευση ανακοίνωσε (Α. Παπανδρέου στη Βουλή) ότι «το ΠΑΣΟΚ, όταν έρθει στην εξουσία, θα καταργήσει αυτόν το νόμο».

Το ΠΑΣΟΚ έγινε κυβέρνηση κι όχι μόνο δεν τον κατήργησε, αλλά το 1987 έκανε την επόμενη προσπάθεια, ψηφίζοντας το Νόμο 1734/1987, γνωστό ως νόμο για τα βοσκοτόπια, με τον οποίο έγινε προσπάθεια αφαίρεσης της συνταγματικής προστασίας από 40 περίπου εκατομμύρια στρέμματα δασικών εκτάσεων, μέσω της μετονομασίας τους σε «βοσκοτόπους». «Βάφτισαν» δηλαδή την περιοδική ή και πιο μόνιμη χρήση των εκτάσεων αυτών σε χαρακτήρα, προκειμένου να διευκολυνθεί η μεταβολή του προορισμού τους. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε διότι οι βασικές διατάξεις του νόμου κρίθηκαν αντισυνταγματικές από το ΣτΕ.

Για το λόγο αυτό η επόμενη προσπάθεια ήταν να αλλάξει το περιεχόμενο του άρθρου 24 κατά τη Συνταγματική Αναθεώρηση του 2001. Για πρώτη φορά στο Σύνταγμα έγινε σαφής διάκριση μεταξύ των ενοιών του δάσους και της δασικής έκτασης. Τέλος, με την καθιέρωση ποσοτικών στοιχείων για το χαρακτηρισμό μιας έκτασης ως δάσους ή δασικής («αναγκαία επιφάνεια»), ένα μεγάλο ποσοστό εκτάσεων που μέχρι τότε θεωρούνταν δάση και δασικές αποδεδεμεύτηκαν από τη συνταγματική προστασία, με πρόσθετη συνέπεια να μην ισχύει γι' αυτές ούτε το μαχητό υπέρ του Δημοσίου τεκμήριο κυριότητας.³⁶

«Κατ' επιταγήν» της αναθεώρησης αυτής ήταν ο Ν. 3208/2003 της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ για την «προστασία» των δασικών οικοσυστημάτων, ο οποίος έδινε νέο ορισμό για το δάσος και τις δασικές εκτάσεις, με κύριο γνώμονα το ελάχιστο εμβαδόν που απαιτείται για το χαρακτηρισμό μιας έκτασης ως δάσους ή δασικής έκτασης, ανοίγοντας το δρόμο για ευρείς αποχαρακτηρισμούς και, στο όνομα της «βιώσιμης» και «αειφόρου ανάπτυξης», διευκόλυνε την εμπορευματοποίηση των δασικών οικοσυστημάτων.

Ενδιάμεσα αλλά και μετά την Αναθεώρηση, ψηφίζονται επίσης διάφοροι νόμοι ή τροπολογίες σε νόμους που καταπατούν το Σύνταγμα, πάντα σε βάρος της κρατικής περιουσίας και του δασικού πλούτου (π.χ., ο Νόμος για το Κτηματολόγιο που αποδυνάμωσε το τεκμήριο κυριότητας του Δημοσίου, η ένταξη σε σχέδιο πόλης παλαιών καταπατήσεων, η παραχώρηση της διαχείρισης των περιστατικών δασών στους ΟΤΑ κλπ.).

Σήμερα δεν ισχύει ο ορισμός για το δάσος με βάση το Ν. 3208/2003, γιατί τον ακύρωσε το ΣτΕ μετά από προσφυγές που έγιναν, οπότε ισχύει ο παλιότερος ορισμός του Ν. 998/79 για το δάσος. Όμως για το χαρακτηρισμό μιας έκτασης ως δασικής ή μη ακόμη αναμένονται από την κυβέρνηση τα «επιστημονικά κριτήρια»...

Η ΝΔ το 2005 ανακοίνωσε εκ νέου αναθεώρηση του άρθρου 24, στην οποία όμως δεν προχώρησε (το περιεχόμενο της ήταν η συνταγματική νομιμοποίηση όλων των πριν το 1975 παράνομων εκχερσώσεων στα δασικά οικοσυστήματα, με παράλληλη κατάργηση των δικαιωμάτων του Δημοσίου στις εκτάσεις αυτές), αφού δε θα ίσχυε το «μαχητό υπέρ του Δημοσίου τεκμήριο κυριότητας».

Ο ΔΑΣΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ 4280/2014 ΤΗΣ ΣΥΓΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΝΔ - ΠΑΣΟΚ

Είναι η πιο πρόσφατη παρέμβαση (Ιούλης - Αύγουστος 2014). Ο νόμος της συγκυβέρνησης ΝΔ-ΠΑΣΟΚ με τίτλο

«Περιβαλλοντική αναβάθμιση και ιδιωτική πολεοδόμηση –βιώσιμη ανάπτυξη οικισμών– ρυθμίσεις δασικής νομοθεσίας» αποτέλεσε συνέχεια της πολιτικής των αστικών κυβερνήσεων διαχρονικά, στη γη και τη χρήση της, στο χωροταξικό σχεδιασμό, στον τουρισμό, στην ενέργεια, στην ιδιωτική πολεοδόμηση, στον τομέα των Δασών, συνολικότερα στην οργάνωση του κοινωνικού χώρου. Εντάσσεται στο πλαίσιο της επιτάχυνσης των καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων και της επέκτασης της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης της χρήσης γης, στις νέες αναπτυξιακές προτεραιότητες του ελληνικού κεφαλαίου.

Άλλωστε οι αλλαγές στη «χωρική πολιτική» που προωθούνται στοχεύουν επίσης στη μεγαλύτερη κερδοφορία για τους ομίλους, μέσα από τη διασφάλιση νέων επενδυτικών πεδίων, την άρση περιορισμών στη χρήση γης προς όφελος του μεγάλου κεφαλαίου, την επιτάχυνση της συγκέντρωσης γης και τεχνικών έργων. Είναι εναρμονισμένη με τη γενικότερη πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων, της ενίσχυσης της κερδοφορίας του κεφαλαίου στο πλαίσιο της στρατηγικής της ΕΕ για την προσαρμογή των δασών στους νόμους της καπιταλιστικής αγοράς, της λεγόμενης «πράσινης» ανάπτυξης, των οδηγιών για τα δασικά συστήματα και τελευταία το 7ο Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Δράσης.

Υπηρετεί το σχεδιασμό της άρχουσας τάξης για την ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομίας ο οποίος μεταξύ άλλων προκρίνει τη μετατροπή της χώρας σε κόμβο μεταφοράς εμπορευμάτων και ενέργειας και την ανάπτυξη του τουρισμού με εξωτερικό προσανατολισμό για υψηλού και μεσαίου εισοδήματος τουρίστες, στο πλαίσιο της γαλάζιας πολιτικής της ΕΕ και της «ήπιας τουριστικής ανάπτυξης», σύμφωνα με τις προτάσεις των τραπεζών, των τουριστικών ινστιτούτων και των τουριστικών ομίλων.

Η δασική πολιτική της ΕΕ εντάσσεται στη στρατηγική «Ευρώπη 2020», το Χάρτη για την Αποδοτικότητα των Πόρων, την ΚΑΠ, τη Βιομηχανική και Ενεργειακή Πολιτική, τη στρατηγική για το Κλίμα, τη Βιοποικιλότητα και τη Βιοοικονομία, την πράσινη οικονομία, ώστε να διασφαλίζεται η συμβολή των Δασών στην επίτευξη των στόχων και των επιδιώξεων της ΕΕ, σύμφωνα με τη «Νέα στρατηγική της ΕΕ για τα Δάση και το Δασικό τομέα», όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στη σχετική απόφαση του 2014 [COM(2013)659 final].

Ταυτόχρονα, η ιδιωτικοποίηση κρατικών δασικών εκτάσεων μέσω της παραχώρησης, όπως προβλέπει ο νόμος, αποτελεί και μια μέθοδο κρατικής χρηματοδότησης των μονοπωλίων, αφού οι σχετικές επενδύσεις γίνονται με εξαιρετικά μικρές δαπάνες για τη γη.

Η ραγδαία είσοδος –επενδύσεις– μέσω της διεύρυνσης των επεμβάσεων στα δασικά οικοσυστήματα, ακόμη κι αν τηρηθούν οι «περιβαλλοντικοί όροι», θα εξασφαλίσουν τεράστια κέρδη –και διεύρυνσή τους– για το κεφάλαιο και μισή ζωή για τους όποιους εργαζόμενους, με επιδείνωση των όρων εργασίας, μισθό - «βοήθημα» και δικαιώματα που να διασφαλίζουν την ανταγωνιστικότητα της επένδυσης.

Η συγκυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ αντιμετώπιζε το ζήτημα στη βάση ότι οι μέχρι σήμερα «πρωτοβουλίες» δεν «απελευθέρωσαν» τη δασική γη, τα δασικά οικοσυστήματα από την όποια νομική προστασία, ώστε να αποτελέσουν κερδοφόρα διέξοδο στα συσσωρευμένα κέρδη των μονοπωλιακών ομίλων. Έτσι προώθησε αποφασιστικά τη δυνατότητα της ιδιωτικής πολεοδόμησης.

Έδωσε τη δυνατότητα στο μεγάλο κεφάλαιο να κατασκευάζει νέα πολεοδομικά συγκροτήματα, με τους όρους χρήσης που θεωρεί ως απαραίτητους, στις περιοχές που κρίνει. Η ευθύνη και η πρωτοβουλία χάραξης νέων πολεοδομικών σχεδίων μεταφέρεται στο μεγάλο κεφάλαιο, καθώς μόνο αυτό θα συγκεντρώνει αρκετή γη και κεφάλαιο για να προχωρήσει στην ιδιωτική πολεοδόμηση, ενώ ταυτόχρονα, μέσα από το νομοσχέδιο, η

πολεοδόμηση μετατρέπεται σε οικονομική δραστηριότητα με το κόστος να μετακυλιέται στους νέους κατοίκους των περιοχών.

Είναι μια ποιοτική αλλαγή στην εμπορευματοποίηση των δασικών οικοσυστημάτων, του κρατικού πλούτου. Στο όνομα της «βιώσιμης ανάπτυξης», έρχεται να άρει τα όποια «εμπόδια» υπήρχαν στη δράση του μεγάλου κεφαλαίου που θέλει να χρησιμοποιήσει τα κρατικά και ιδιωτικά δασικά οικοσυστήματα, την κρατική δασική περιουσία ως κερδοφόρα διέξοδο στα υπερσυσσωρευμένα κεφάλαια. Σε ολόκληρες περιοχές με διαδικασίες «fast - track» μπορούν να αλλάζουν οι χρήσεις γης, σε βάρος του δημόσιου χαρακτήρα του δασικού πλούτου, ενώ είναι ανοιχτός ακόμη και ο αποχαρκτηρισμός δασικών οικοσυστημάτων.

Με το νέο νόμο επιτρέπονται ουσιαστικά όλες οι επεμβάσεις που ενδιαφέρουν τους μονοπωλιακούς ομίλους στα δασικά οικοσυστήματα και δε συνεχίζονται οι κυβερνητικές «πρωτοβουλίες» αλλαγής χαρακτήρα, προορισμού, ιδιοκτησίας, που από το 1975 μέχρι σήμερα έβγαιναν αντισυνταγματικές ή δημιουργούσαν «εμπόδια» στην «ελευθερία» της επιχειρηματικής δραστηριότητας, των συμφερόντων και των επιλογών της άρχουσας τάξης και των ομίλων. Πολύ περισσότερο που επιδιώκεται το ξεπέραςμα, με την παραχώρηση της χρήσης τους, «εμποδίων» στις επενδύσεις μέχρι σήμερα, λόγω της κρατικής ιδιοκτησίας τους.

Συνολικά ο νέος δασικός νόμος εξειδικεύει τις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις στα δασικά οικοσυστήματα προς όφελος του κεφαλαίου, το οποίο κρίνει σήμερα ότι η κερδοφορία του θα εξυπηρετηθεί όχι κυρίως με τον αποχαρκτηρισμό τους και την αλλαγή ιδιοκτησίας, όπως βασικά επιδίωκε μέχρι σήμερα, αλλά με την εξασφάλιση της «νομιμότητας» των επεμβάσεών του μέσα σ' αυτά με τη γενίκευση και διεύρυνσή τους και με την ανάθεση της διαχείρισης ευαίσθητων περιοχών προς όφελός του μέσω της μακροχρόνιας μίσθωσης.

Παράλληλα νομιμοποιούνται όλες οι προ του έτους 1975 (εμφύλιος, δικτατορία) παράνομες εκχερσώσεις, αγοραπωλησίες, κατατμήσεις και αλλαγές χρήσης στα δασικά οικοσυστήματα και αναγνωρίζει δικαιώματα ιδιοκτησίας καταπατήσεων, με παράλληλη κατάργηση των δικαιωμάτων του Δημοσίου στις εκτάσεις αυτές, αφού δε θα ισχύει το μαχητό υπέρ του Δημοσίου τεκμήριο κυριότητας. Αποδίδει κυριότητα σε διακατεχόμενα δάση απεμπολώντας τα δικαιώματα του κράτους απέναντι σε διεκδικητές που τα διακατέχουν. Βγάζει από τις προστατευτικές διατάξεις της δασικής νομοθεσίας τις χορτολιβαδικές εκτάσεις οι οποίες θα μπορούν και να πολεοδομηθούν και όχι μόνο.

Η ουσία όλων των αλλαγών μετά το 1975 στόχευε στη νομική κατοχύρωση της μεταβολής του προορισμού των δασών και δασικών εκτάσεων και στην εισαγωγή τους στο «χρηματιστήριο» της γης και, μέσω αυτής, σε αλλαγή της ιδιοκτησίας, με νομιμοποίηση ανύπαρκτων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων και νομιμοποίηση εκατοντάδων χιλιάδων παράνομων συμβολαίων.

Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΣΥΡΙΖΑ - ANEΛ

Όπως αναδείχθηκε και από τις προγραμματικές δηλώσεις του αναπληρωτή υπουργού Περιβάλλοντος Γιάννη Τσιρώνη, η νέα κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ - ANEΛ δεν αμφισβητεί τη στρατηγική της ανταγωνιστικότητας, στηρίζει τη στρατηγική της ΕΕ - άρχουσας τάξης, του ΣΕΒ, για την «πράσινη ανάπτυξη», τη δασική πολιτική της ΕΕ.

Η συγκεκριμένη πολιτική προς όφελος του κεφαλαίου δεν είναι τέκνο της κρίσης, των μνημονίων και της τρόικας. Η πολιτική αυτή προωθείται διαχρονικά, τόσο στην κρίση όσο και στην ανάπτυξη, στην ΕΕ, αφού απαντά στην ανάγκη

των μονοπωλιακών ομίλων για θωράκιση της ανταγωνιστικότητάς τους, για ανακοπή της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους.

Γ' αυτό η νέα κυβέρνηση υποκλίνεται στην «υγιή» επιχειρηματικότητα. Επιχειρεί να πείσει τους εργαζόμενους ότι μπορούν να συνυπάρξουν αρμονικά τα επενδυτικά σχέδια και τα κέρδη των ομίλων με την ικανοποίηση των αναγκών τους, κι ότι αυτό μπορεί να εξασφαλίσει η νέα κυβερνητική διαχείριση.

Ο ΣΥΡΙΖΑ, και πριν ως αντιπολίτευση και τώρα ως κυβέρνηση, συσκοτίζει την αιτία που οξύνει τα προβλήματα των δασικών οικοσυστημάτων, της δασικής γης που είναι ο καπιταλιστικός δρόμος ανάπτυξης. Προτείνει μια άλλη μορφή διαχείρισης, με την «παραγωγική ανασυγκρότηση» και τη «νέα πολιτική για τα δάση» με την οποία αναγνωρίζει τη δράση των μονοπωλιακών ομίλων στα κρατικά δασικά οικοσυστήματα, γεγονός που κατοχυρώνει και ο πρόσφατος δασικός νόμος της προηγούμενης κυβέρνησης ΝΔ - ΠΑΣΟΚ. Απευθύνεται σε «υπεύθυνους και υγιείς επιχειρηματίες», στους οποίους δήλωσε ότι θα τους εξασφαλίσει «σταθερό φορολογικό σύστημα» και «σταθερό χωροταξικό και περιβαλλοντικό πλαίσιο».

Ο ΣΥΡΙΖΑ «χτίζει» τις συμμαχίες του, επιδιώκοντας παράλληλα να παρουσιαστεί ως «φιλολαϊκή» κυβέρνηση, στο πλαίσιο όμως της ΕΕ, ως καλύτερος διαχειριστής του καπιταλιστικού δρόμου ανάπτυξης της Ελλάδας. Καλλιεργεί την αυταπάτη ότι μπορεί να υπάρξει ανάπτυξη, χωροταξικός σχεδιασμός, τουρισμός, μπορεί να υπάρξει προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, «φιλολαϊκή νησίδα» που να ωφελεί ταυτόχρονα το λαό και τους ανταγωνιζόμενους μονοπωλιακούς ομίλους, χωρίς οργάνωση της σύγκρουσης και ρήξης με τους επιχειρηματικούς ομίλους και το κράτος τους.

Η πολιτική γης και η προστασία των δασικών οικοσυστημάτων δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν αποσπασματικά. Αποτελούν κρίκους μιας ολόκληρης αλυσίδας νομοθετικών ρυθμίσεων που προωθούν την εμπορευματοποίηση της γης, μεταβάλλουν τη χρήση της προς όφελος του μεγάλου κεφαλαίου, υλοποιούν οδηγίες της ΕΕ, που επίσης απαντούν στις ίδιες ανάγκες. Αδιάψευστος μάρτυρας είναι η αλλαγή χρήσης εκατοντάδων χιλιάδων στρεμμάτων κρατικών εκτάσεων δασικών οικοσυστημάτων που δεν ήταν καταγεγραμμένες, οι οποίες μετά από δασικές πυρκαγιές - εμπρησμούς έγιναν οικισμοί, εργοστάσια, ξενοδοχεία. Επίσης η εμφάνιση αρκετών οικοδομικών συνεταιρισμών, οι οποίοι με το υπάρχον νομικό πλαίσιο μετέτρεψαν ιδιωτικά αλλά και αμφισβητούμενης ιδιοκτησίας δασικά εδάφη σε πολυτελείς οικισμούς, όπως η Ιπποκράτειος πολιτεία στην περιφέρεια του εθνικού δρυμού της Πάρνηθας και οι χιλιάδες πολυτελείς βίλλες και τουριστικά συγκροτήματα σε δασικά οικοσυστήματα με παράνομα συμβόλαια ιδιοκτησίας.

Γ' αυτό το λαϊκό κίνημα πρέπει να απαιτήσει κατάργηση όλου του σχετικού νομοθετικού πλαισίου, να βαδίσει με γραμμή σύγκρουσης με τους ομίλους και το κράτος τους, το αστικό κράτος.

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΔΙΕΞΟΔΟΣ. ΕΠΙΛΥΣΗ ΤΟΥ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΣ ΟΦΕΛΟΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Η αστική διακυβέρνηση διαχρονικά αντιμετώπισε το ιδιοκτησιακό πρόβλημα με τις εξής κατευθύνσεις:

1. Συμβιβασμός συμφερόντων μεταξύ της οθωμανικής γαιοκτητικής αριστοκρατίας και της αστικής τάξης της Ελλάδας.

2. Εξυπηρέτηση των επιλογών και των συμφερόντων της αστικής τάξης μέσω της αλλαγής ή νομιμοποίησης της ιδιοκτησίας φυσικών και νομικών προσώπων σε βάρος της κρατικής δασικής ιδιοκτησίας, με την εμπορευματοποίηση της δασικής γης και της αλλαγής του χαρακτήρα και της χρήσης της ανάλογα με τις κάθε φορά επιδιώξεις κερδοφορίας της.

3. Με τον τελευταίο δασικό νόμο, που αποτελεί νέο ποιοτικό βήμα, εξασφάλισε την ένταση της εμπορευματοποίησης και της διείσδυσης των μονοπωλιακών ομίλων με τη διεύρυνση των νόμιμων επεμβάσεων στα δασικά οικοσυστήματα, χωρίς πλέον να χρειάζεται η εξασφάλιση της κυριότητας, αλλά μόνο η παραχώρηση της χρήσης.

Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των δασικών οικοσυστημάτων και η επίλυσή του πρέπει να ιδωθεί στο πλαίσιο της ιδιοκτησίας της γης και της χρήσης της, της πολιτικής γης, στην οποία συγκρούονται και αντιπαρά τίθενται οι γενικές πολιτικές και τα ταξικά συμφέροντα. Από τη σκοπιά της αστικής τάξης η γη και η χρήση της είναι εμπόρευμα.

Στρατηγική της αστικής τάξης είναι η εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μονοπωλιακών επιχειρηματικών ομίλων μέσω της βιώσιμης - πράσινης ανάπτυξης.

Η πολιτική έντασης της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης της γης και της χρήσης της προϋποθέτει και την αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος (από κρατική σε ιδιωτική) ενός σημαντικού μέρους γης, με την αλλαγή της νομοθεσίας προς όφελος της ατομικής ιδιοκτησίας. Η πολιτική αυτή προϋποθέτει την ιδιωτικοποίηση των δασών ή τη μακροχρόνια μίσθωσή τους, τον ουσιαστικό αποχαρακτηρισμό εκατομμυρίων στρεμμάτων, την εκχώρηση κρατικών εκτάσεων δασικών οικοσυστημάτων και παράκτιων περιοχών, τη διαμόρφωση και υλοποίηση δράσεων για την εξασφάλιση της ανταποδοτικότητας σε κάθε δραστηριότητα στη γη, την ενίσχυση της κερδοφορίας και της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε εκτός σχεδίου περιοχές, τη νομιμοποίηση δραστηριοτήτων που μέχρι σήμερα ήταν παράνομες.

Το ιδιοκτησιακό πρόβλημα στα δασικά οικοσυστήματα επηρεάζει τις επενδύσεις, τα «εμπόδια» στην αλλαγή χρήσης δασών και δασικών εκτάσεων, ενώ υπάρχει ενδιαφέρον για επενδύσεις στον τουρισμό (διεύρυνση περιόδου και μορφών), τις ΑΠΕ, τα λατομεία, τη διαχείριση των νερών, τον κατασκευαστικό τομέα.

Παράλληλα υπάρχουν συσσωρευμένα προβλήματα που αφορούν τους οικοδομικούς συνεταιρισμούς, τα αυθαίρετα, την εκτός σχεδίου δόμηση, τις επεκτάσεις σχεδίων πόλεων, τις καταπατήσεις κρατικών εκτάσεων που έχουν αλλάξει χρήση, την ίδρυση και ενίσχυση μεγάλων κτηνοτροφικών επιχειρήσεων. Την ίδια στιγμή όμως δεν έχουν γίνει οι δασικοί χάρτες που θα κατέγραφαν τα δασικά οικοσυστήματα, ούτε το δασικό κτηματολόγιο, που θα είχαν ως αποτέλεσμα να αντιμετωπιζόταν –από τη σκοπιά βέβαια των συμφερόντων της αστικής τάξης, των μονοπωλιακών επιχειρηματικών ομίλων και των επιδιωκόμενων συμμάχων τους– και τα όποια ιδιοκτησιακά προβλήματα και το μεγάλο ζήτημα «σε ποια γη θα επενδύσουν».

Η γενίκευση της ιδιωτικοποίησης στη γη (αγορά γης, συμπράξεις, παραχώρηση για μακροχρόνια χρήση), είτε απευθείας προς το κεφάλαιο είτε με τη διαμεσολάβηση άλλων φορέων (Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, Τοπικής Διοίκησης κλπ.), ο περιορισμός της δημόσιας ιδιοκτησίας στη γη, είναι βασικός στόχος.

Για το ΚΚΕ, από τη σκοπιά των συμφερόντων της εργατικής τάξης, η γη και η χρήση της, τα δασικά οικοσυστήματα είναι κοινωνικά αγαθά, πρέπει να αποτελούν κοινωνική ιδιοκτησία.

Η πολιτική αυτή είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την οργανωμένη παρέμβαση του εργατικού-λαϊκού κινήματος για την αποτροπή της επέκτασης της δράσης των μονοπωλιακών ομίλων, την ανατροπή της κρατικής πολιτικής και των

αντιλαϊκών νόμων που εμπορευματοποιούν τη γη, τα δασικά οικοσυστήματα, με στόχο την κοινωνικοποίηση της γης και του συνόλου των συγκεντρωμένων μέσων παραγωγής, για την ολόπλευρη ικανοποίηση των λαϊκών αναγκών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τιμαριωτικό σύστημα

Στις κατακτημένες περιοχές εγκαθιδρύθηκε το οθωμανικό τιμαριωτικό σύστημα. Είναι το γαιοκτητικό σύστημα κατά το οποίο ο σουλτάνος, ως εκπρόσωπος του Αλλάχ στη Γη και κύριος κάτοχος της κρατικής γης, παραχωρούσε την ισόβια επικαρπία –οικονομική εκμετάλλευση– εδαφών των τιμαρίων (δικαίωμα είσπραξης ορισμένων φόρων) στους δικαιούχους (τιμαριούχους), με τη μορφή τιμαρίου (timar) ζιαμετίου (ziamet) και χασίου (hass).

Τα χάσια παραχωρούνταν σε ανώτατους αξιωματούχους της Αυλής και σε πασάδες, ενώ τα τιμάρια και τα ζιαμέτια στους σπαχήδες (sipahi). Οι τελευταίοι είχαν ως κύριο καθήκον να εντάσσονται κατά τις εκστρατείες στις τάξεις των ιππέων υπό την ηγεσία του σαντζάκμπεη (διοικητή ευρύτερης περιφέρειας) με δικό τους στρατό (ελαφρούς ιππείς) στο πλευρό του σουλτάνου, όποτε οι συνθήκες το απαιτούσαν.

Τα ζιαμέτια και τα χάσια είναι ουσιαστικά ανώτερες κατηγορίες τιμαρίων και γι' αυτό οι έννοιες αυτές αποδίδονται συχνά με τον κοινό όρο «τιμάρια». Οι τιμαριούχοι είχαν την υποχρέωση να ανταποκριθούν στις παραπάνω υποχρεώσεις. Αν αυτές δεν εκπληρώνονταν, το κράτος είχε το δικαίωμα να ανακαλέσει το τιμάριο. Δεν είχαν κανένα άλλο δικαίωμα πάνω στη γη αυτή, που συνέχιζε να είναι κρατική. Στο σύστημα αυτό στηριζόταν η αποτελεσματική διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο της ακμής της.

Δεν επρόκειτο για φέουδο με την καθαρή έννοια του όρου, γιατί ο κάτοχος του τιμαρίου δεν είχε κανένα δικαίωμα επί των χρηστών των εδαφών αυτών, είτε αυτοί ήταν μουσουλμάνοι είτε όχι, εκτός από το δικαίωμα της συλλογής των φόρων, και αυτό το δικαίωμά του μπορούσε να ανακληθεί.

Η παραχώρηση αυτή ήταν προσωπική. Με το θάνατο του δικαιούχου, το τιμάριο θεωρητικά δεν περιερχόταν στην κυριότητα των απογόνων του. Επίσης, ένας δικαιούχος μπορούσε να λάβει τιμάρια διαφορετικής αξίας στη διάρκεια της στρατιωτικής του καριέρας, ανάλογα με την πρόδοό του στα αξιώματα.

Το τιμαριωτικό σύστημα θεωρείται ότι αποτέλεσε τη βάση του οθωμανικού κράτους κι άρχισε να παρακμάζει από τον 17ο αιώνα. Τα τιμάρια, που είχαν δημόσιο χαρακτήρα και έκταση από 1.500-2.500 στρέμματα, μετατράπηκαν σταδιακά σε ιδιωτικά τσιφλίκια και η θέση των χωρικών που τα καλλιεργούσαν επιδεινώθηκε δραματικά. Η παρακμή του τιμαριωτικού συστήματος προκάλεσε και τη διάλυση του επίλεκτου στρατιωτικού σώματος των σπαχήδων τιμαριούχων.

Τσιφλίκι

Αποτελούνταν από διάσπαρτες μικρές και μεγάλες καλλιεργήσιμες γαίες 80 μέχρι 130 στρέμματα ανάμεσα σε άλλες δασικές και άγονες εκτάσεις, των οποίων όμως την πλήρη κυριότητα είχε το οθωμανικό κράτος, γι' αυτό και γινόταν περιγραφή φυσικών ορίων από κορυφογραμμές βουνών, ποταμών, λίμνες, παραλίες, ρεύματα κλπ., μέσα στα όρια των οποίων ενέπιπταν αυτά τα τμήματα των τσιφλικιών. (Σήμερα, πολλοί φερόμενοι ως διάδοχοι δικαιούχοι

τσιφλικιών εμφανίζονται ως κύριοι όχι μόνο των καλλιεργούμενων γαιών, αλλά και χιλιάδων στρεμμάτων δημόσιων δασών τα οποία περιβάλλονταν από τις γεωργικές εκτάσεις, αυξάνοντας αυθαίρετα την έκταση του τσιφλικιού, από 130 στρέμματα ακόμη και σε χιλιάδες στρέμματα).

Βιλαέτι

Ήταν μεγάλη διοικητική περιοχή/περιφέρεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Βιλαέτια Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Κοσσυφοπεδίου κλπ.). Κάθε βιλαέτι υποδιαιρούνταν στα σαντζάκια (πασαλίκια) τα οποία με τη σειρά τους υποδιαιρούνταν στους καζάδες (σημερινοί νομοί).

Πασαλίκια

Στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα αποκαλούνταν ορισμένες από τις μεγάλες διοικητικές περιφέρειες του βυζαντινού κράτους, γνωστές ως «θέματα» (Θεσσαλία, Πελοπόννησος, Ανατολική Στερεά κλπ.).

Χοτζέτια

Ήταν αποφάσεις τοπικών ιεροδικαστών (καδήςδων) ποινικού ή αστικού περιεχομένου για διάφορα θέματα δημόσιου ή ιδιωτικού βίου (περιπτώσεις οικονομικού, κοινωνικού ή προσωπικού χαρακτήρα που απαιτούν κάποιου είδους διαιτησία). Οθωμανικό συμβόλαιο που εκδιδόταν για να επικυρώσει μια μεταβίβαση ακινήτου μεταξύ ιδιωτών. Για τα μούλκια (κτήματα στα οποία υπήρχε κυριότητα για τα φυτά, τα δένδρα και τα προϊόντα) οι αγοραπωλησίες γίνονταν παρουσία του καδής που εξέδιδε τα χοτζέτια, τα οποία ήταν και τίτλοι, αλλά όχι πλήρους κυριότητας στη γη.

Φιρμάνι

Ήταν διάταγμα-εντολή του σουλτάνου, προερχόμενο άνωθεν (εκτελεστήριο έγγραφο), προς το οποίο δεν μπορούσε να φέρει κανείς καμία αντίρρηση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

* Ο Αντώνης Ραλλάτος είναι υπεύθυνος της Ομάδας Περιβάλλοντος του Τμήματος Οικονομίας της ΚΕ του ΚΚΕ και μέλος του Τμήματος Αγροτικής Πολιτικής.

1. Β. Ι. Λένιν: «Άπαντα», τ. 35, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 24.

2. Κ. Μαρξ: «Το κεφάλαιο», τ. 3, εκδ. «Σύγχρονη Εποχή», σελ. 954.

3. Δουλεία είναι η χρήση μιας έκτασης για ένα σκοπό, π.χ., υλοτομία, συλλογή βελανιδιών, βοσκή, χωρίς να υπάρχει καμία μορφή ιδιοκτησίας από το χρήστη στη συγκεκριμένη έκταση.

4. Γ. Α. Πετρόπουλου: «Ιστορία και Εισηγήσεις Ρωμαϊκού Δικαίου» τόμ. Α΄, εκδ. «Σάκκουλα», Αθήνα, 1963.
5. «Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των Δασικών εδαφών της Ελλάδας», ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα, 1991.
6. «Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των Δασικών εδαφών της Ελλάδας», ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα, 1991.
7. Ν. Σάθα: «Μεσαιωνικά», «Βιβλιοθήκη Βουλής».
8. Ν. Σάθα: «Μεσαιωνικά», «Βιβλιοθήκη Βουλής», υποσημ. 4.
9. Γεωργίου Π. Νάκου: «Το νομικό καθεστώς των τέως δημόσιων οθωμανικών γαιών 1821-1912», Θεσσαλονίκη, 1984.
10. Δ. Νικολαΐδη (επ.): «Οθωμανικοί Κώδικες», τ. Β΄, 2η έκδοση, εκδ. «Νομικό βιβλιοπωλείο», 2012.
11. Ν. Π. Ελευθεριάδη: «Η ακίνητος ιδιοκτησία εν Τουρκία» (1903). Βλ. επίσης Δ. Α. Κουμουνδουράκη: «Οθωμανικός κώδικας περί γαιών ή αφθάρτων κτημάτων μεταφρασθείς εκ του Τουρκικού», 1863.
12. Ν. Μοσχοβάκη: «Το εν Ελλάδι Δημόσιον Δίκαιον επί Τουρκοκρατίας» (διατριβή επί υφηγεσία), Αθήνα, 1882.
13. Γ. Ντούρος, εισήγηση σε ημερίδα, 1991.
14. «Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των Δασικών εδαφών της Ελλάδας», ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα, 1991.
15. Ε. Φραγκιουδάκης, εισήγηση σε ημερίδα, 1991.
16. Χ. Γ. Θηβαίου: «Ελληνικόν Γεωργικόν Δίκαιον», τόμ. Α΄, Αθήνα 1948. Π. Γρίστου: «Δασική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος. Από τον ΙΕ΄ αιώνα μέχρι 1971», έκδ. «Γενική Διεύθυνση Δασών», 1973.
17. «Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των Δασικών εδαφών της Ελλάδας», ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα, 1991.
18. Ε. Φραγκιουδάκης, εισήγηση σε ημερίδα, 1991.
19. Το ταπί (ταπού σενεδή) ήταν επίσημος τίτλος - ενοικιαστήριο που χορηγούνταν στον ενοικιαστή ισόβιο νομέα από το οθωμανικό κτηματολόγιο, γι' αυτό και οι γαίες αυτές λέγονταν ταπιζόμενες (ενοικιαζόμενες) και το αντίπμο λεγόταν τάπου (τοπιάτικο - ενοίκιο). Στο επάνω μέρος του έμπαινε η σφραγίδα του σουλτάνου, ενώ καταγραφόταν το ποσό της «εκποίησης», η υποδιοίκηση στην οποία ανήκε η γαία, η θέση, τα όρια και η έκτασή της. Καταβαλλόταν το τέλος της παραχώρησης στο Δημόσιο και φυλασσόταν στο αρμόδιο τοπικό συμβούλιο.
20. Κ. Κεμίδη: «Δασική ιδιοκτησία», εκδ. «Σάκκουλα», Αθήνα, 1995.
21. «Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των Δασικών εδαφών της Ελλάδας», ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα, 1991.
22. Π. Ε. Γιαννακούρου - Ι. Ν. Στεργιόπουλου: «Η νέα δασική νομοθεσία μετά διαταγμάτων και νομολογίας», Αθήνα, 1970.
23. Πηγές αποτέλεσαν: Δ. Νικολαΐδη (επ.): «Οθωμανικοί Κώδικες», τόμ. Β΄ και Γ΄, Γεωργίου Π. Νάκου: «Το νομικό καθεστώς των τέως δημόσιων οθωμανικών γαιών 1821-1912», Ν. Μοσχοβάκη: «Το εν Ελλάδι Δημόσιον Δίκαιον επί Τουρκοκρατίας», Γ. Α. Πετρόπουλου: «Ιστορία και Εισηγήσεις Ρωμαϊκού Δικαίου», τ. Α΄, Α. Ζ. Καλλικλή: «Το Οθωμανικό Δίκαιο εν Ελλάδι».
24. «Η ακίνητος ιδιοκτησία εν Τουρκία», 1903.
25. «Οθωμανικός κώδικας περί γαιών ή αφθάρτων κτημάτων μεταφρασθείς εκ του Τουρκικού», 1863.
26. «Οθωμανικοί κώδικες».
27. Κ. Κεμίδη: «Δασική ιδιοκτησία», εκδ. «Σάκκουλα», Αθήνα, 1995.

28. Πηγές: Κ. Σάμιου: «Τα δάση και η Ελλάδα» Αθήνα, 1905. «Μηνιαίον Δασικόν Περιοδικόν», τεύχη 14-21, Αθήναι, 1925-1930. Π. Κοντού: «Δασική Ελληνική Ιστορία», Αθήνα, 1929. Χ. Γ. Θηβαίου: «Ελληνικόν Γεωργικόν Δίκαιον», τ. Α', Αθήνα, 1948.
29. Γ. Ντούρος, εισήγηση σε ημερίδα, 1991.
30. Πηγές: Κ. Βαβούσκου: «Γεωργικόν και Δασικόν Δίκαιον», Θεσσαλονίκη, 1970. Π. Ε. Γιαννακούρου - Ι. Ν. Στεργιόπουλου: «Η νέα δασική νομοθεσία μετά διαταγμάτων και νομολογίας». Π. Γρίστου: «Δασική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος. Από τον ΙΕ αιώνα μέχρι το 1971». Στεριανή Χατζή: «Το ιδιοκτησιακό καθεστώς των Δασών μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας». «Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των Δασικών εδαφών της Ελλάδας», ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα, 1991.
31. Β. Πετρέλης, εισηγήσεις σε ημερίδες, 1991, 2005.
32. Β. Γιωτάκης, εισήγηση σε ημερίδα, 1991.
33. Γ. Β. Καραγιάννη: «Νομικά Προβλήματα από τη Δασική Νομοθεσία», Νο. Β 26/1978. Κ. Παπαδόπουλου: «Αγωγές Εμπραγμάτου Δικαίου», Αθήνα, 1989.
34. Επίτιμος αντιπρόεδρος του ΣτΕ.
35. Πηγές: «Το ιδιοκτησιακό ζήτημα των Δασικών εδαφών της Ελλάδας», ΓΕΩΤΕΕ, Αθήνα, 1991. «Δασική ανάπτυξη ιδιοκτησιακό - χωροταξικό» (6ο Πανελλήνιο Δασολογικό Συνέδριο, πρακτικά (Ελληνική Δασολογική Εταιρία, 1995). Δ. Δημητρόπουλος, εισήγηση σε ημερίδα, 1991.
36. Β. Πετρέλης, εισήγηση σε ημερίδα, 2005.

Ενότητες: [Οικονομία](#)